Należytość pocztową uiszczono ryczałtem.

# РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA, UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05. КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110. — РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУСЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МАШИНІ (АБО НАЙВИРАЗНІШЕ РУКОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР *Проф. Д-р ІВАН ОГІЄНКО*

ПЕРЕДПЛАТА *В КРАЮ*: НА РІК 6 ЗЛ., НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ 1·60 ЗЛ. *ЗА ГРАНИЦЕЮ* 2 ДОЛЯРИ (АБО: 35 КОР. ЧЕСЬК., 180 ЛЕЇВ РУМ., 30 ФРАНКІВ ФРАНЦ., 5 МАРОК НІМЕЦЬКИХ) РІЧНО. — ЦІНА ПРИМІРНИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 75 ГР.

**РІК II.** **ЛИПЕНЬ 1934 РОКУ** **ЧИСЛО 7 (19).**

## Як писати для широких мас.

### Ясний і прóстий стиль — то найкращий стиль.

**1. Пишучи неясно, шкодимо розвиткові своєї культури.**

Українські працівникú слóва чáсто мáло дбáють про свій стиль, нáдто про йогó простоту́ й я́сність. В цілому світі давнó вже панýє загáльно прийнята дýмка, що „я́ с н и й і п р ó с т и й с т и л ь — т о н а й к р á щ и й с т и л ь“, алé в нас про цю прáвду мáло хто дýмає. В нас чáсто пúшуть так, що й освíчена людúна не лéгко вторóпає, що сáме хóче сказáти áвтор. Кúдається це в вічі й сúльно дошкýлює в видáннях популя́рних, до читáння широ́ких мас призначéних. Взагалí, нáші письмéнники й робітникú перá чáсто не хотя́ть вúзнати, що є два спóсоби дýмати, — спóсіб нарóдній, популя́рний, і спóсіб інтелігéнтський, достýпний не для багатьóх.

Українська мóва в своїй основí — це мóва прóстого й я́сного дýмання, без зáйвої метафорúчности. Цю основу мóви, цей її ґрунт ми зáвжди будýємо на мóві живíй, нарóдній, — і це найцíнніша ознáка нáшої живої мóви, занéсена й до нáшої мóви літератýрної. Простотá дýмання, називáння речéй їх властúвими іменáми — це питомéнна ознака нáшої живóї мóви; кóжний письмéнник мýсить глибóко це передýмати й зрозуміти, і цілою істóтою своєю пережити, колú хóче, щоб йогó твóри булú справді українські, щоб йогó зрозуміли так, як він сам дýмає. „Пишú прóсто“ — це пéрша й найважнíша вимóга від кóжного письмéнника; на жаль тíльки, у нас чáсто забувáють про це, як забувáють і про те, що я́сно писáтиме тíльки той, хто дýматиме по-українському.

Популя́рний вúклад — це найважніший і найцінний вúклад, а рáзом із тим і... найтруднíший. Ми ще не позбýлися середньовíчного забобóну про „стиль наукóвий“ і „стиль популя́рний“; немá такúх стúлів, — існýє тíльки стиль прóстий, я́сний і стиль тéмний, заплýтаний. Правдúвий учéний, що розуміє обов'язок ділúтися свíм знанням і навчáти мáси, пúше зáвжди просто й ясно, і всі його лéгко розуміють, хоч пúше він про рéчі чúсто наукóві. Навпакú, маємо дýже багáто й такúх учéних, що не вміють писáти прóсто й ясно, для всіх розýмно; такí вчéні, нáвіть пúшучи про найпростíші, зовсíм „ненаукóві“ рéчі, так сáмо вислóвлюються заплýтано й тéмно, бо й дýмати я́сно не вміють. Ця „хворóба нея́сного дýмання“ прóсто шалíє серед нáших працівникíв перá й інтелігéнції, про що нам вирáзно свідчить кóжна газéта, а особлúво для широ́ких мас пúсана.

Причини цієї шкідливої хвороби нея́сно дýмати вже давно відóмі: 1. Незнáння живої народньої мови й її прóстих способів думати, 2. Чужа школа,

особливо польська й німецька, накидають своїм вихованцям на ціле життя свою, від української дуже далеку фразеологію, і 3. Брак доброї школи рідної мови у наших робітників пера, бо ж без довгої й глибокої науки ніхто знати літературної мови не може. Ось оці три причині й породили в нас таких письменників, що їхні писання, крім них самих, мало хто й розуміє. Звичайно, ніхто не заборонить багатьом нашим письменникам і поетам бавитися в літературу, але „хвороба неясного думання" в щоденній пресі, особливо в призначеній для широких мас, стає в нас всенаціональним злом, бо сильно шкодить розвиткові нашої мовної й загальної культури.

Не раз доводилося мені читати поодиноким селянам різні наші видання, доводилось читати й невеличкому гурткові їх, де можна було вільно запитати, що вони розуміють із читаного, а чого саме не второпають. І я давно вже пересвідчився, що дуже часто широкі кола таки багато не розуміють із нашого писання. Бувши я на селі, часто давав селянам читати різні наші часописи; і не раз бувало, що мені вертали їх, незрозумівши, про що читали, або зрозумівши не так. „Не про нас то писане", звичайно з сумом і з прихованим незадоволенням казали вони. А мені ставало соромно й ніяково: як же так, книжку писано ніби рідною мовою, а свій таки селянин її не розуміє...

Роздумуючи над причинами цього шкідливого всенаціонального явища, я скоро переконався, що ми просто не вміємо писати приступною широким масам мовою, а особливо не знаємо народньої складні, народнього способу думати, не защепили собі своєї власної щиро української фразеології. А тому сотні добрих та корисних книжок, тисячі важливих статтів, звідки широкі маси могли б вичитати собі якусь добру пораду на злиденне життя своє, гинуть марно, — бо їх просто не розуміють... А не розуміють, бо їх написано хоч і рідною мовою, але не рідним способом думати, з чужою фразеологією, з чужими словами.

## 2. Десять заповідей простого писання.

У цій статті я й хочу поділитися своїми думками про те, як треба писати для широких мас. Сам я належу до тих, що не тільки кохаються в популярному викладі, але й уважають його за корисніший від викладу „чисто наукового". Завдання вченого — не тільки творити науку, але й уміти навчати її. Середньовічне розуміння науки гірко відбилося на нашому народові, що ще й досі нидіє в безпросвітній темряві, бо від своєї науки він мало одержав, бо свої вчені мало коли вважали за найперший обов'язок ділитися своїм знанням із найширшими масами. Цей середньовічний погляд на науку мусимо раз уже покинути, мусимо створити „фронт освіти широких мас", бо ж ці маси — то наша найміцніша основа, то наш найцінніший ґрунт для будучого відродження.

Як же писати для широких мас?

Найперше треба глибоко передумати й зрозуміти оці основні й провідні думки простого писання для праці кожного робітника пера.

1. Ясний і простий стиль — то найкращий стиль.
2. Пильнуймо писати так, щоб нас усі розуміли; думаймо про це, починаючи писати.
3. Ніколи не забуваймо про те, що наше писання може читати й селянин.
4. „Популярний" виклад корисніший за виклад „науковий".
5. Нема стилю „наукового" й „ненаукового, — є тільки стиль ясний і неясний.
6. Хто пише неясно, той проповідує в пустині й мало допомагає розвиткові культури свого народу.
7. Є два способи думати: спосіб „інтелігентський" і народній. Таке розбиття надзвичайно шкідливе народові й нації.
8. „Інтелігентського" способу думати широка маса мало розуміє. Пам'ятаймо це, пишучи.
9. „Інтелігентський" спосіб думати сильно шкодить розвиткові нашої загальної культури, бо його розуміє тільки обмежений круг інтелігентних читачів.
10. Кожний працівник пера мусить

дбати, щоб у його писа́ннях запанував тільки наро́дній спосіб ду́мати, цебто спосіб про́стий і ясний.

Оце десять заповідей про́стого й ясного писа́ння для широких мас.

Мусимо не тільки глибо́ко зрозуміти їх, але й втіли́ти їх у себе, тоді тільки зможемо правдиво й кори́сно служити своєму наро́дові. Зрозумівши ці основні думки, переходимо до їх практичного прове́дення в життя.



### 3. Не вживайте в своїм писанні грубих варваризмів.

Широкі маси не розуміють чужомовних слів, а тому повинно завжди пильнувати, щоб у писаннях для них **не вживати ані о́дного малозрозумілого слова**. А наші письменники скрізь і завжди грішать проти цього аж занадто! Ось навмання́ беру першу статтю з сільсько-господарського часопису, стаття призначена для селянина, а в ній я читаю: „на комплєксі фільварків, якими суть ерекціональні ґрунта“, „в часі веґетації робити обсервацію на парцельках“, рекомпензата, конґльомерат, ґенеза, диспозиція предмету, моралізація і т. ін.

А ось приклади з нашої періодичної преси, в більшості призначеної для широких мас читачів: Здемаскована денунціяція, Елев опери, Бук пактом побідників й їхніх сателітів, Здевастований ґрунт, Преса ґльорифікує вбійника, Він мав фасцинуючий вплив, Посли сецесіонували в наслідок реасумції, По провізоричнім опатрунку, Султан зголосив свою абдикацію, Клявзулі версальського пакту, Лаконічна вістка, Службу целєбрував, Щоби використати квоту, задекляровану субскрибентами, і тисячі т. ін.

Як сильно грубі варваризми в'їлися до нашого життя, показують часописні оповістки, де мова ніби буденна: Прийму рутинованого соліцитатора, як також мунданта; Пошукую мунданта, який перфектно пише на машині; Адвокат глядає рутинованого концініента з правом субституції; Мулярські роботи, реконструкції і адаптації домів виконує і т.п.

Панове авторі, коли ви не жалієте мови рідної, пожалійте хоч ті бідні широкі маси, що таки гризтимуть ваше писа́ння, але кинуть, не вгризши, кинуть може зо злим словом на адресу не тільки вашу, але й рідної літератури, а то й рідного слова, що по ма́чушиному дбають про них, забувши заповіт: „На сторожі коло них поставлю слово“...

Чужі слова не збагачують нашої мови, якщо вони не вносять нічого нового супроти того, що визначають свої власні відповідні слова. Уживання таких слів, як абдикація, рутинований, елев, ґльорифікувати, целєбрувати і тисячі т. ін. зовсім нам непотрібне, бо свої власні: зречення, вправний, вихова́нець, хвалити, правити визначають те саме. Більше того: уживання таких чужих слів сильно заважає розвиткові нашої літ. мови, такі варваризми тільки шкодять та псують нашу мову, перешкоджаючи побільшувати свої відповідні слова. Уживаючи мало кому відо́мого чужого слова замість усім відо́мого свого, сильно шкодимо й загальному розвиткові своєї духової культури.

Чуже слово можемо затримати в своїй мові тільки тоді, коли: 1) не маємо замість нього доброго свого власного, 2) або коли це слово стало в нас своїм і всім зрозуміле — у цих випадках чужі слова збагачують нашу мову; всі ж інші — ялові, зовсім нам непотрібні, більше того: шкідливі, бо їх розуміє тільки частина інтелігенції. Наша інтелігенція так пересякнена цими непотрібними варваризмами, що навіть ду́має чужими словами, а до своїх писа́нь вносить їх так багато, що вони часто стають широким масам за головоломні загадки. Треба нам раз на все запам'ятати, що чужі слова — середньовічний залишок неправдивого зрозуміння науки — свідчать тільки про вбогість мови письменника та про його велике лінивство й погорду до своєї рідної мови, бож не хоче глибше поду́мати й підшукати своїх відповідних слів. Болгарський академік Ст. Младенов, редактор „Родна Речь“, дбаючи про розвиток своєї літературної мови, випустив великого Словника чужих слів (див. „РМ“ ч. 3 ст. 121—124), а в нім знаком ! або !! позазначав, яких саме чужих слів не варто вживати, коли

є відповідне своє. Пора вже й нам мати такого словника, пора вже нарешті й нам зрозуміти, що вживання чужих слів замість добрих своїх — то свідоцтво вбогости своєї мови, то несвідо́ме вбивання розвитку багатства своєї рідної мови. Не забуваймо ще й того, що ці непотрібні літературній мові ялові варваризми завжди надзвичайно заважають нашим писанням доходити до найширших читацьких мас. (Кінець бу́де).

Іван Огієнко.

# Українська Мати й рідна мова.

## Привіт Українському Жіночому Конгресові.

Українська Мати!

Редакція „Рідної Мови“ посилає Першому Українському Жіночому Конгресові свій сердечний привіт і щире побажа́ння кори́сної праці. Стоючи́ на сторожі чистоти й правильности літературної української мови й працюючи для збільшення культури її, Редакція „Рідної Мови“ голосно кличе організоване жіноцтво до великої праці над плеканням найціннішої перлини нашої духової культури — рідної мови.

Мати — наша найперша вчителька рідної мови, а її мова на ціле життя стає нам мовою наймилішою, мовою „ма́терньою“, що аж до могили бренить нам найсолодше за всі мови світу, ціле життя промовляє найщиріше до нашого серця, милуючи нас у щасті й розважаючи в недолі. Матерня мова міцно зливається з самою душею нашою в одну духову істоту; живе ця істота — живе й люди́на, забувається рідна мова — нидіє люди́на й перестає бути подобою Божою.

Сучасна відповідальна хвиля накладає на українську Жінку-Матір великий обов'язок свідо́мо плекати свою рідну мову. Українська етнографічна маса на наших очах перетворюється в свідому й здисципліновану націю.

Ознакою ж кожного народу, що став правдивою нацією, є найперше його вироблена літературна мова. Кожна мова в світі ділиться на безліч великих і малих говірок, часто далеких одна від о́дної. Але кожний наро́д витворив собі одну спільну для всіх своїх земель літературну мову, як оруддя найкращого соборного порозуміння. Творімо ж і ми одну соборну літературну мову, спільну для всіх галузок українського наро́ду, де б він не проживав. Даймо змогу гуцулові зрозуміти лемка, а лемкові гуцула. Поступаймо так, як наказує програма наро́дніх шкіл про польську мову: „W ciągu siedmiu lat pracy dziecko winno się nauczyć mówić jasno i poprawnie językiem polskim warstw wykształconych, wspólnym dla całej Rzeczypospolitej i wszystkich polaków na kuli ziemskiej...“ Так робить державний наро́д, а ми мусимо тричі наслідувати те.

Нехай же величне гасло: „Для одного наро́ду — одна літературна мова“ стане найсвятішим гаслом цілого українського наро́ду, де б він не пробував. Нехай найперша зрозуміє його українська Мати, нехай глибоко усвідо́мить собі, що без спільної мови нема одности наро́ду, а без літературної мови нема нації. А зрозумівши все це, нехай зараз таки стає до невсипущої праці творення однієї соборної літературної мови.

Важка й терниста путь до створення спільної мови. Але́ чи є така праця, щоб її лякалася українська Жінка, коли праця та на користь синів її? Чи є така жертва, що її не принесла б наша Страдниця-Мати, коли та жертва — на щастя дітям її?

А стаючи до праці, найперше запам'ятаймо, що без науки ніхто знати своєї літературної мови не може, а тому всі ставаймо до вивчення своєї мови. Нехай не буде на цілому світі ані одного найменшого „Союзу Українок“, що при ньому не працював би „Гурток Плекання Рідної Мови“. Навчаймося перше самі, а свої знання невпинно передаваймо рідним дітям нашим і заохочуймо їх до плекання літературної мови. Нехай діти наші глибоко усвідомлять собі ще від Матері, що наука над науками — то наука рідної мови. Говорімо в родинах своїх літературною мовою; вимагаймо від чо-

ловіків наших, коли вони прилюдно промовляють: на зборах, на викладах, в театрі, в судах, в школі, в церкві — говорити тільки доброю літературною мовою. Вимагаймо від усіх наших видавництв і цілої преси якнайскоріш переходити на правдиву літературну мову.

Українська Мати, завжди щиро патріотична й безмежно віддана своєму народові, болівчи за долю своїх рідних дітей, негайно стане до праці плекання рідної мови й до здійснення найсвятішого нашого гасла: „Для одного народу — одна літературна мова“. У цій величній відповідальній праці Твоїй Редакція „Рідної Мови“ завжди буде йти з Тобою плече-в-плече, вірно служачи Тобі цілою своєю працею й усім своїм знанням.

Душа народу — мова його. Хто ж ліпше й глибше зрозуміє душу дітей своїх, як не Мати рідна? Бо ж Мати — то втілення мови нашої.

Щасти ж Вам, Боже, у великій праці Вашій, і нехай та праця водою цілющою оросить дітей наших і виведе їх до світлої долі й правдивого щастя!

Головний Редактор „Рідної Мови“
Проф. Др. Іван Огієнко.

23. VI. 1934.

Варшава, вул. Стальова 25 м. 10.

# З дослідів над українським назовництвом.

## Історично-бібліографічний нарис.

### I.

Назовництво — це наука про назви. З огляду на предмет дослідів ділиться вона на **назовництво осіб** (звірят і рослин) — **ономастику** й **назовництво місцевин** — **топономастику**.

На цьому місці хочу подати кілька завваг про назовництво особове, як науку, що займається людськими іменами й прізвищами зо становища їхнього походження, будови фонетичної, морфолого-структуральної та семантичної. І розглядаючи особове назовництво під таким кутом, мусимо визнати його ділянкою мовознавства. З інших підходів до особового назовництва слід назвати: історично-культурний, геральдичний, етнографічний тощо; вони мають для мовознавства тільки допомічне значення.

Порівнюючи слов'янське особове назовництво з надбаннями, що на цьому полі осягнуло мовознавство західньоевропейських народів (головно французьке та німецьке), бачимо, що ця наука ще молода й як слід не розроблена. Коли нпр. у німців маємо в цій ділянці поважні й викінчені праці (згадати хоч би два великі словники: Altdeutsches Namenbuch von E. Förstemann, Bonn 1900; **Heintze-Cascorbi**: Die deutschen Familiennamen (geschichtlich, geographisch u. sprachlich), Halle 1925, то слов'янське мовознавство в ділянці назовництва стоїть далеко позаду.

Основоположником слов'янського особового назовництва був Фр. Міклошіч, що р. 1860-го видав: Die Bildung der slavischen Personennamen. За цею працею появилися ономастичні студії німецьких, чеських, сербських, польських та російських учених,[1] що намагалися подати розвій слов'янських особових імен, з увагою на їхню будову фонетичну, морфологічну і т. ін. Назагал ці всі праці були поважне досягнення на полі слов'янського назовництва, а зокрема мовознавства, що головно в останніх роках виявило більше зацікавлення цією галуззю, доповнюючи свій небагатий ономастичний дорібок щораз новими причинками.

Пригляньмося тепер до українського назовництва.

Ніде правди діти, воно з усіх слов'янських народів на українськім ґрунті найслабше розроблене. Під цю пору немає в нас дослівно ні одного якогось підставового твору, що можна б його поставити поруч таких самих інших слов'янських. Брак синтези, причинкарство, а інколи навіть аматорство, — ось що знаменує наші нечисленні здобутки на полі назовництва. Немає в нас навіть повного словника хресних імен. Доданий до Грінченкового Словника список хресних імен — дуже неповний, а шкода,

[1] Див. W. Taszycki: Najdawniejsze polskie imiona osobowe, Kraków, 1925, що подає загальний огляд слов'янської ономастики.

коли зважити, що під цим оглядом українську мову характеризує надзвичайно різнорідне багацтво.

II.

В загальному розвоєві українського особового назовництва слід відрізнити дві добі, — давніша й новіша. Давнішу добу характеризує те, що в ній маємо праці ономастів-нефілологів, що назовництвом займалися виключно зо становища етнографічно-геральдичного та культурно-історичного. Оцю добу характеризує також і те, що тогочасні дослідники досліджували тільки прізвища, і то головно за їхнім змістом, а дуже мало, а то й зовсім не звертали уваги на мовний бік справи. Найчільніші репрезентанти цієї доби: М. Сумцов („Малорусскія фамильныя прозванія", „Кіевская Старина" 1885. II), В. Охримович („Про сільські прозвища", „Життя й Слово" 1885. I), І. Франко („Причинки до укр. ономастики", „Наук. збірник, присвячений М. Грушевському", 1906)[1].

М. Сумцов підходить до проблеми українських прізвищ зо становища їхнього змісту й старається цілу пребагату гаму тих прізвищ убгати в означену систему. Цілість ділить він на 11 груп, найважніші: прізвища, утворені від хресного імени батьків, від назов місцевих, рослин, звірят, поживи, внутрішніх або зовнішніх ціх характеру й т. ін.

Трохи іншого характеру невеличка студія В. Охримовича, що старався подати нам процес творення українських прізвищ від XVI-XVII в. у цілій Україні. В цьому процесі доглянувся О. аж п'яти систем: 1) матірню (дитина одержує прізвище матері від її хресного імени, нпр. Оленич, або за посередництвом матері від батька, нпр. Михайлишин), 2) систему родову (дитина одержує прізвище від найстаршого в роді (отже по дідові або бабі), 3) систему батьківську, 4) ґрунтову і 5) індивідуальну (аналогічну до поділу М. Сумцова).

[1] Розмір статті дозволяє нам на вичислення й обговорення тільки найважніших праць (порядок хронологічний). Не беремо під увагу, що багато інших українських мовознавців принагідно займалися цією справою.

І. Франко чи не одинокий із усіх своїх попередників, що намагався своїй роботі надати справжній науковий характер. Його студія присвячена майже виключно архаїчним прізвищам типу Гоманча, Грицева і їм подібним та прізвищам із формою генетивною (нпр. Ів. Возьної), що колись були дуже розповсюджені в цілій Галичині, Сяніччині й Турчанщині, а тепер існують тільки в Бойків та Лемків. З архаїчности тих прізвищ І. Франко виводить дуже цінні й цікаві культурно-історичні висновки.

Оцими ономастичними працями й завершується І. доба історії українського особового назовництва. Була це, так би сказати, доба підготовча до дальшого розвою цієї науки, що по війні попрямувала зовсім іншими шляхами.

Другу новішу добу розвитку українського особового назовництва репрезентує В. Сімович, що тій проблемі присвятив такі праці: 1). „Українські йменники чоловічого роду на *-о* в історичнім розвитку й освітленні" („Наук. Зб. Вис. Педагог. Інст. ім. Драгоманова в Празі", 1929). 2). „Українські чоловічі імена на -но" („Збірн. Комісії для дослідження історії укр. мови", 1930). 3). „Історичний розвиток здрібнілих та згрубілих чоловічих імен із окремішньою увагою на завмерлі суфікси" (Прага, 1931, відбитка із Збірника І. з'їзду слов. філологів у Празі, 1929).

Самі наголовки цих праць указують, що В. Сімович брав під увагу тільки імена й трактував їх із мовознавчого становища. Досліджуючи їхню структуру, дійшов до дуже цінних висновків, — вони визначаються цілковитою відрубністю від інших слов'янських імен та вказують на ті цікаві мовні процеси, що довершилися на українських хресних іменах від найдавніших часів аж до найновіших.

Щоб доповнити оцей список важніших укр. ономастів, треба ще згадати про працю Корниловича: „Огляд народніх родових прізвищ на Холмщині й Підляшші" („Етногр. Вісник", Київ, 1925. II). Праця та замітна тим, що автор обмежився до однієї етнографічної території, даючи нам докладний образ характеристичних її ціх щодо назовництва.

Отже бачимо, що українське особове назовництво, в порівнянні із загальнослов'янським, дуже вбоге й як слід не розроблене; що більша кількість цих нечисленних ономастичних праць (головно давнішої доби) не охоплює всіх проблем, що їх можна прирахувати до назовництва (головно мовних), і дуже мало праць, що дійсно відповідають усім вимогам, що мовознавство висуває їх тепер для особового назовництва. І в кінці слід підкреслити, що питанню особового назовництва ми повинні присвятити більш уваги, а то тому, що воно одне з найкращих і найцінніших джерел пізнати історію та розвиток нашої мови в усіх добах її існування.

Львів. Мр. Мирослав Семчишин.

# Функції наростків *-нище*, *-овище* в українській мові.

Привід оцих міркувань — стаття п. Вол. Виногородського: „Літнище—літник та й ще дещо“ (РМ. I стор. 361 і д. ч. 11 за 1933 р.). Шан. автор дійшов у ній до висновку, що „літнище“ — це дуже невлучний, противний духові української мови новотвір і що треба його безумовно заступити народнім „літовище“. Тому, що від довшого часу займаюся наростками *-ище*, *-исько* в українській мові, хочу підійти до справи з трохи ширшого становища, щоб на основі зібраного матеріялу виявнити, чи дійсно слово *літнище,* що влітку добрих кілька місяців не сходить із сторінок нашої преси й не думає уступити з говірної мови, чи воно дійсно „має з українською мовою стільки спільного, що літо з зимою“, і чи дійсно треба проти нього боротися.

## I.

Одна з функцій наростка *-ище (-исько)* в українській мові — творення іменників із значенням місця. У від'іменних творах (деномінативах) типу *вівсище (-исько)*, *се́лище (-исько)* має цей наросток значення: „місце, де знаходиться або знаходилося щось“, у відсловних (девербативах) типу *ло́вище (-исько)* — „місце, де відбувається або відбувався якийсь пpояв (дія або стан)“. В льокальній функції наростка *-ище (-исько)* беруть початок наші давні місцеві назви, як *Ставище*, *Городище*, *Замчище* і ін. Побіч значення місця має ще наросток *-ище (-исько)* інші, між ними й значення згрубіння (augmentativa), нпр. *барани́ще* (великий баран) і ін., часто з певною чуттєвою закраскою in plus (нпр. „*бідний хлопчи́сько*) або in minus (нпр. „*скажений пси́ще*“).

Для відрізнення значень місця й згрубіння в творах із наростками *-ище (-исько)* має наша мова кілька засобів.[1] Перший із них—це перекидування акценту (наголосу). Твори із значенням згрубіння — це здебільша парокситона (наголос на другому складі від кінця, тобто на *-и́ще -и́сько*); назви місця на *-ище*, *-исько* мають звичайно наголос творива (слова, що лежить у їх основі). Так відрізнюється *картопли́ще* (згр. від „картопля“) від *карто́плища* (місце, де росла картопля), *двори́ще* (великий двір) від *дво́рища* (місце, де знаходиться двір) і т. д. Інший спосіб відрізнювати йменники із зна́ченням місця й згрубіння — це творити слова за допомогою другісних (секундарних) наростків *-нище (-нисько)* або *-овище (-овисько)*. Таким робом дістаємо опозицію: *ріпачи́ще* (згр. ріпак) до *ріпачни́сько* (місце, де росли ріпаки); *бобйще* (згр. біб) до *бобови́ще* (місце, де ріс біб) і т. д.

Наростки *-нище*, *-овище* в українській мові давні, сягають XI ст., нпр. игрьнище (Срезн. Мат. I 1021); приста́нище (Бер.); житнище (Тимч. Іст. Сл. I 933) і ін. побіч търговище (Срезн. Мат. III 1052); дивокище (Бер.); гробовище (Тимч. Іст. Слов. I 609) і ін. Вони повстали через морфологічну абсорпцію від прикметників на *-ний* (*-ьno-), *-овий* (*-ovo). Тому то багатьом іменникам на *-нище*, *-овище* відповідають прикметники на *-ний*, *-овий* (нпр. *жи́тнище: житній*, *замко́вище: замковий*), хоч багацько є утворених уже відокремленим, самостійним наростком *-нище* чи *-овище* (нпр. *ясинище*, *багно́вище* і ін.). Функції обох наростків *-нище* (*-нисько*) і *-овище*, *-овисько*, як бачимо, рівнорядні. Звичайно буває так, що одні слова творяться одним наростком, інші другим. Межі тут покласти годі, хоч мовний матеріял вказує на те, що

[1] Того рода явище має в мовознавстві свою назву „телескопаж“, що її впровадив Gilleron; українського терміну на те слово не зустрічав.

тут не без впливу прикметникові деномінативи на *-ний*, *-овий*. Змішання обох наростків в одному творі рідке. До таких рідкостей належать: *літнище* і *літовище*.

II.

Обидві слові — *літнище і літовище* — визначають місце, де проводиться літо, і з формального боку вони цілком рівнорядні твори. Як такі, не йдуть супроти „духа" нашої мови, а навпаки — відповідають уповні її структурі. Слово *літнище* молодше від *літовища;* вказують на те пам'ятники (Пор. Срезн. Мат. II 78), вказують і говори, що в них донедавна слова *літнище* не було. Але ж бо й інституція літнищ у нас недавня; звичка масового виїзду горожан „на літо" повстала на наших очах так, як на наших очах повстало радіо, так як на наших очах спопуляризувався спортовий рух. А з цим повстала життєва потреба нових слів, термінів, нової фразеології, що в'язалася б із цими новими ділянками громадського життя. І так, як не шукаємо в народній лексиці, ані в історичних пам'ятниках радіопосильної чи спортової *рухівні*, так не можемо виступати проти *літнища* тому, що його ані тут, ані там немає. Вистарчить, коли всі ці новотвори відповідають формально-структуральним звичкам нашої мови з одного боку, і з другого, — коли їх одночасно прийняли в уживання широкі круги громадянства. Коли ж у мові існувало *літовище* зо значенням „місця, де проводить літо х у д о б а", то *літнище* почало визначати „місце літнього побуту л ю д е й"; іншими словами маємо тут до діла з явищем, що звичайно виступає при мовних дублетах: семантичним зрізничкуванням.

Зіставляти *літнище* й *літовище* для виказання „поправности" одного з них із *зимовищем* і *зимнищем* не видержує критики, хочби з того погляду, що прикметники, що в основі цих слів, а саме *зимовий* і *зимний*, спроваджуються тільки до одного відповідника — *літній*, що має значення, подібне як *зимовий* (зн. *літній* = *зв'язаний з літом*) і *зимний* (*літній — теплий,* чи краще *літеплий*). Іншими словами, назви зимового побуту — *зимовище*, з прикметниковим відповідником *зимовий*, відповідає скоріш *літнище* з прикм. *літній*, як літовище. Таке зіставлення може найбільш указувати на те, що л і т о в и щ е — це твір уже з відокремленим наростком *-овище*. Цей твір міг так і повстати на зразок *зимовища*.

Львів. Ярослав Р у д н и ц ь к и й.

# Як записувати народні говори.

(Докінчення).

15. Записувати треба все, що тільки почуєте. Не ставте собі питáння: це цікаве чи нецікаве, — все буде цікаве й цінне, коли тільки воно справді достотно записане. Записувати можна: цілі оповідáння, окремі речення або й окремі слова, — все буде цінне. Пам'ятайте тільки про головне правило запису: записувати треба тільки свої звукові вражíння, цебто тільки те, що зараз чуєте, але записуйте докладно, достотно так, як почули, записуйте так, як те зробив би сам фонограф. Нічого від себе не додавайте: що чули, те й записали. Ви тут — тільки розумна машина для записування. Ось через це тепер часто вживають просто фонографа для мовних записів, тільки цей спосіб задорогий.

Записуйте те, що з а р а з почули. Коли б же записували щось із пам'яти, мусите те зазначити, — бо це вже матеріял не першорядний, — пам'ять може вам зрадити.

16. Пильнуйте прослідити територіяльне поширення якогось мовного явища й поза границі вашого села, — чи далеко воно сягає. Чи не так само говорять і сусідні села?

17. Пильнуйте також позаписувати всі подвійні чи потрійні форми, знані у вас: в наголосі, в фонетиці в формах, у складні. Взагалі, зверніть на це пильну увагу, бо подвійних форм багато в живій мові.

18. Коли маєте спроможність, запишіть мову недорозвинених дітей. На якому році почали говорити? Як вимовляють звуки? Чим їх мова відрізняється від мови нормальної?

19. Записувати ліпше так. Зробіть собі невеликого зручного зшитка малого розміру й записуйте до нього тільки на одному боці картки, — другий бік зістається чистий. Коли записуєте окремі слова — записуйте слово від слова далеко, паперу не шкодуйте. При запису не додержуйтеся ніякого Програму (він вам потрібний для вашого підготування), — пишіть усе, що чуєте: чи то окремі слова, чи окремі речення.

Коли назбирається в вас кілька таких зшитків і ви почуваєте, що записали вже досить, тоді приступіть до впорядкування зібраного. Для цього поріжте всі листки ваших зшитків на картки так, щоб на кожній карточці було одне слово чи одне речення, і вже ці куски розкладіть собі для опрацювання так, як хочете, скажемо: звуки голосні, приголосні, морфологія, складня, словник; ці п'ять купок знову розкладіть далі кожну на свої дальші частини: про звук *а*, про *о*, про *и* і т. д.

Цікаві слова записуйте з їх докладними поясненнями, розкладіть їх за áзбукою—і вийде словничок. На словничка все звертайте пильну увагу, щоб вийшов не малий, бо ж кожне село має багато дуже цікавих слів.

Така карткова система праці, що я її оце пропоную, дає змогу помалу записувати собі все, що чуємо, а вже пізніше впорядковувати свої картки для систематичної праці при допомозі граматики чи відповідної Програми. Дуже корисним буде закінчити все впорядкування конечно там, де робили записи, бо при писанні виникне багато неясностей та непорозумінь, а їх краще доповнити й перевірити на терені запису.

Коли не почуваєтеся в силі на самостійне опрацювання зібраного матеріялу, присилайте ваші зшитки просто „Рідній Мові", опрацюємо їх тут. Але пильнуйте, щоб у ваших зшитках було бодай 1-2-3 тисячі добре записаних слів.

20. Дуже раджу вам провадити картотеку вашої говірки. Наріжте собі кілька сотень карток (16 або 32 картки з одного цілого аркуша) і переносьте на картки те, що маєте в зшитках. В картотеку можна уложити найперше словника вашої місцевости, — записуєте одне слово на одній картці з його докладним поясненням; записуючи слова, треба подати й ціле речення, що в ньому знаходиться те слово. На картотеку можна переносити й усе інше; скажемо, на картках пишете: звук *а*, звук *и*, зближення наголошеного *и* до *е* і т. д., — так на картки можна перенести цілу фонетику. Те саме робите з морфологією,—пишете на картках: родовий однини чоловічого роду ($G^1m$ або $P^1ч$, див. „Р. М." І 140), місцевий множини жіночого роду ($M^3ж$) і т. д. Усе, що почуєте й запишете до зшитка, переносьте собі до картотеки. А вже пізніше легко буде вам опрацювати картотеку на окрему статтю. Використавши, вашу картотеку конечно пришліть „Рідній Мові", — ми складаємо загальну картотеку українських говорів. Не забудьте тільки на кожній картці згори зазначити село й повіт, де картку записано (коли маєте складану друкарничку, тоді зовсім легко це зробити; на картках долі видрукуйте, хто записував).

21. Звуків у кожній українській говірці значно більше, як буков у нашій áзбуці, цебто звичайною áзбукою нашої літературної мови не можна достотно передати всіх звуків живої мови. Для діялектологічних записів користаються звичайно відповідною науковою графічною системою, але вона малопридатна для людей не фахових. Ось тому раджу записувати звичайною українською азбукою, але додержуючись хоча б ось оцих завваг. 1. Забудьте зовсім про український літературний правопис і записуйте тільки те, що чуєте; пам'ятайте, що наша літературна правописна звичка — найбільший ваш ворог при записуванні живої мови; завжди пишіть тільки те, що чуєте, цебто зовсім фонетично, напр.: питаєся чи питаєця, а не літературне питається (бо так ніде не говорять). 2. Над кожним неодноскладовим словом конечно ставте наголос, напр. (приклади подаю з мого запису 1933 р. в с. Ясенові на Косівщині): Заплаче́но, квасни́й, суда́, вісо́ко, ва́тра ві́горіла і т. ін. 3. В українській мові ненаголошені *и* та *е*, *у* та *о* часто дуже наближаються один до одного, а це й можна зазначати спо-

лученням иᵉ, уᵒ, напр. зиᵉмля́, куᵒжу́х (або й зимля, кужух, коли так) і т. ін. 4. Дифтонги, цебто двоголосні звуки, відомі в наших північних говорах, зазначайте півколом над ними: куонь, вуол, хлієб. 5. М'якість приголосної зазначайте або крапкою над нею, або ь по ній: ċвіт чи сьвіт, цьвіт, мньасо чи мнясо, сьірий чи ċірий і т. ін. 6. Довгі приголосні зазначайте подвоєнням їх, напр.: лляти, життя, галуззя і т. ін., або значком — над подвоєною приголосною: л̄яти. 7. В українській мові, особливо в говорах східніх, дуже поширена т. зв. середня (не тверда й не м'яка) вимова л, зазначайте її европейським значком l: біlше. 8. Можете додати ще й якого свого значка, але тоді вживайте його послідовно і добре поясніть його на початку своєї праці. 9. Пам'ятайте найголовніше: записуйте тільки те, що чуєте, а не те, що підказує вам літературна мова, напр. (з Ясенова): глібо́кий, ске́сне, чєс, вімела, о́змут, їхают, би́рше, дьві де́ці, кісто, най плате́, сего́ння, ска́у, хто го́ден той не голо́ден, носе́ᶦᵉти, звalе́ᶦᵉlо, Соколи́вка, д ха́ті, на земни́, тре́та нни́на, ма́йтесі гаразд і т. ін.

Оце в коротенькому й усім приступному нарисі загальні вказівки, як треба записувати живу наро́дню мову. Пізніше я розповім іще, як записувати звуки голосні й приголосні та наголос, а також морфологію, складню й словника. Але вже й тепер можете про́бувати свої сили й сміло записувати за тут поданими вказівками.

Робіть хоч би так. Візьміть моє „Рідне Писа́ння" ч. І („Український правопис і основи літературної мови" 1933 р.), і нехай воно править вам за Програму запису, цебто читайте § за § (1 — 257) і докладно записуйте, як подані там звуки, форми й слова вимовляються в вашій говірці. Ч. II „Рідного Писа́ння" („Словник місцевих слів") та вміщені там „Головні відміни літературної мови від західньоукраїнської" так само може вам правити за добру Програму для записів окремих слів, виразів і форм.

Іван Огієнко.

# Про архаїзми в нашій мові.

Жива мова не стоїть на місці. Вона вічно в русі, вічно міняється, і в цьому саме її розвиток. Деякі слова, що довгий час уживалися, забуваються, затрачуються, виперті новими, або згинули разом із поняттям, що були на його означення. Коли ми мали свою державність, мали свої гроші, міри та ваги, свої уряди й урядників, то мали на них і свої назви.

Зо зміною політичних умовин змінилися гроші, міри, ваги, уряди, урядники й на їх місця прийшли нові зо своїми новими назвами.

Буває й так, що деякі слова самі помалу забуваються, тобто зуживаються, як нпр. случай, услів'є, совітник, предсідатель — й на їх місце приходять: випадок, умова, радник, голова.

Коли вже якесь слово вийшло з уживання, а хтось його таки вживає, тоді таке слово називаємо архаїзмом, тобто старим чи давнім словом.

Письменники часом свідо́мо вживають таких слів, головно в історичних творах для колориту мови, для кращої вияви думок тодішніх людей, як це маємо в історичних драмах Корнила Устіяновича, або в Кулішевій „Чорній Раді". Буває часом, що деякі слова, що вже затратилися в живій мові, знов оживають, здобувають собі наново право горожанства. Ось напр. старе слово з княжих іще часів, посадник, що взяли на означення „Bürgermeister", або віче, теж іще з перед княжих часів, що його в козацьких часах заступило слово рада. Тепер, із розвитком політичного життя, „рада" нам не вистачала, й ми стали побіч його шукати ще нового поняття, й найшли відповідне в нашому старому устроєві — „віче" й прийняли його. Те саме діється й тепер. З повстанням Українських Січових Стрільців ми стали шукати назви відділів, старшин і ін., у нашій минувшині. І взяли відсіль: курінь, кіш, отаман, сотник, десятник й ін. Це зовсім зрозуміле!

Народ, що має минувшину й любить її, бажає зв'язатися з нею. Та тут треба

теж розумно робити, щоб не довести до абсурду, як напр. зробили в нас із „о т а́ м а н о м“.

На Січі були ота́мани:; кошовий, курінний і загалом кожний провідник більшого відділу звався ота́маном. Були отамани: паланки, рибалок, лоцманів і ін.

Тому назва о т а́ м а н відповідала б назві к о м е н д а́ н т, а тимчасом у нас зробили з неї назву „майор“.

Так само напр. бажали в нас запровадити замість „Minenwerfer“ старе козацьке слово „с а м о п а л“.

А „самопал“ у козацтва — це була звичайна, примітивна ще рушниця, що в ній порох запалювали ґнотом. Ну, й читали б колись історію або опові́дання з наших часів, так і подумали б, що або стрільці в наших часах стріляли ще з таких рушниць, або в XVI і XVII ст. знали вже „мінокиди“. Таке саме баламутство вийде з „отаманством“.

Тому, шукаючи відповідних слів у наших старих словах, треба бути дуже обережним, щоб не осмішити ні минувшини, ні себе, ні наших часів. Коли бажаємо впровадити якесь старе слово в сучасну живу мову, треба добре знати його колишнє зна́чення.

Правда й те, що слова нераз змінюють значення. Однак це діється тільки тоді, коли первісне значення зовсім забулося, або коли воно було таке невиразне, що не може прийти до колізії між старим і новим поняттям того слова. В кожному іншому випадку нове поняття мусить близько підходити під старе, як напр. це маємо при слові п о с а д н и к. В давнину слово п о с а д н и к визначало кня́жого намісника, що правив якимось краєм чи містом замість кня́зя. Люди так призвичаїлися до тієї назви, що й виборних своїх провідників називали посадниками, як напр. у Новгороді. Тому сьогоднішня наша назва п о с а д н и к на означення „Bürgermeister“ не багато відбігла від первісної й тому добра.

Так само добра буде назва о т а́ м а н у значенні „к о м е н д а н т а“ якогось відділу, напр. коша, куріня. Однак ніколи не можна вживати цієї назви в значенні „майор“, хоч і „майор“ — „комендант“ свого відділу, цебто курінний ота́ман. Не забуваймо й про те, що „майор“ є й полковий ота́ман... Певне, й полковий ота́ман не мусить зараз же бути полковником.

Часом краса, звучність старого слова спонукає письменника вжити його в своєму творі й воно з часом відживає знову в письменстві, як напр. л е л і я т и, с т я г, п а п о л о м а й ін.

Частіш викличе це потреба, зміна обставин.

Рогатин. М. У г р и н - Б е з г р і ш н и й.

# Літературна мова на селі.

## На увагу нашим „Союзам Українок“.

„Я бачу мету життєвого змагання народів і людства в витворі благородних та високих ідей. Засіб для цього — мова; без плекання рідної мови не можна досягнути цілої високої мети“.
Т. Ґ. Масарик.

Від самого початку свого існування „Рідна Мова“ кидає в маси величне мовне гасло: „Для одного Народу — одна соборна літературна мова й вимова“. З цим гаслом „Р. М.“ звертається до всіх верств нашого суспільства. Не оминається вчителя, що стоїть на сторожі науки наших дітей правильної літературної мови. Частенько критикується літературну мову наших галицьких часописів, а то навіть письменників за недодержування соборної літературноїм мови. Не рідко подибуємо на шпальтах „Р. М.“ замітки про правничу термінологію й мову наших адвока́тів. А оце недавно кинено гасло соборности вимови до театрів, що немаловажну відіграють ролю в житті літературної мови, бо мова сцени доступніша широким масам. Багато наших людей не має змоги стикатися з друкованим словом або за браком часу, або з інших причин, а в театрі захоплюється не тільки доброю грою артиста, але́ й чудовими зворотами правильної вимови.

Цілий український мовний переліг глибоко переорюється: сіється здорове зе́рно соборної літературної мови, і в

недалекому будучому напевно поспіють чарівні овочі, що їх зав'язки уже бачимо, судячи по тих запитах, що час від часу поступають до „Р. М." і що на них даються вичерпуючі пояснення. Кожна інтелігентна особа старається поправити свою вимову, кожний аж до селянина, що читає книжки або часописи, сьогодні сильно різниться в своїй вимові від односельчанина неписьменного.

Щоб охопити цілковито все в єдиний мовний фронт, на нашу думку мусимо притягти до мовної праці жіночі організацій, такі, як „Союзи Українок", як про це писала „Р. М." в ч. 10. Чи не можуть вони стати тією кузнею, де виконуватиметься правильність соборної літературної мови й вимови, і то в найдальших закутинках нашої землі? В цій організації гуртуються молоді дівчата й старші жінки. Не брак тут інтелігенції з високою освітою. Вага жінки в вихованні дитини кожному добре відома, бо хто ж перший промовляє до немовляти, коли не мати; хто вчить його звичаїв; хто співає дитині пісень, заколихуючи до сну, і врешті хто довгого зимового вечора, посмикуючи куделю, оповідає біло-головій дітворі чудові казочки?.. А чи може навчити мати свою дитину літературної мови, коли не знатиме сама її? Ясна річ, що ні.

Отже, мусіли б С. У. зайнятися не танцями та вечірками, як це робиться по де-яких гуртках, а добрим вивченням літературної мови, — через реферати, ама́торські вистави, спільне чита́ння книжок і т. ін., щоб у майбутньому стати добрими вчителями мови будучого покоління.

Турійське. Інж. Ол. Сопрунович.

# Наш інтелігент і мова.

## Навча́тися рідної мови — то духова насолода!

Сама згадка про науковий підхід до мови чомусь заморожує всі наші благородні думки. Признаюся, що до 1930 року мені й на думку не приходило, щоб студіювання життя мови давало стільки користи й насолоди.

І аж по студіях історичної французької граматики, де виводили ми слова від латинських, почали цікавити мене мовні досліди. Суха мова, що стояла досі осторонь моїх інтересів, несподівано ожила й почала манити до себе, наче якесь джерело́, повне таємниць...

Ця чужа досі мова, окутана суворим серпанком чернечої недоторканости, зійшла до мене з п'єдесталу й стала рідною, милою. Із захопленням почала я шукати життя слова й дошукуватися в історичній граматиці їхнього первісного зна́чення. Праця ця стала для мене приємною розривкою. Мені здавалося, що розгадую якусь цікаву шараду, й підшукую до неї відповідних слів.

Ці, так сказати б, іграшки перенесла я на рідний терен, і тоді тільки почала пізнавати красу нашої рідної, а заразом незбагнутої досі мови. Як часто передаємо з уст до уст багато уживаних приказок, одначе, ніде правди діти, повторюємо їх цілком бездушно. Чи стараємося прослідити їхнє зна́чення, чи початок? Чи пильнуємо прослідити свої цікаві звороти?

Ні, і ні...

Зовсім інакше відносимося до люди́ни, що знаємо її від дитинства, бачимо її розвій і змагання, ніж до людини, що її бачимо вперше. Багато є в нас освічених людей, що не мають жадного поняття про відношення звуків до буков. Багато в нас говорять, що слово треба так вимовляти, бо воно так і так написане, але не забуваймо ж, що писане слово не те, що живе! Чи можемо казати, що люди́на й портрет — це одне й те саме?

Все це ми можемо зрозуміти тільки тоді, коли студіюватимемо історію й розвій мови, а заразом пізнаємо культуру й спосіб думати в рідного люду. Без цього мова наша буде для нас ме́ртва. Ми ловитимемо її слухом, але не зможемо пізнати її змісту. Через студіювання мовних діялектів щезне в нас хибне поняття, ніби діялект — то перекручена літературна мова. Тоді почу-

вання мовне щораз більше поглиблюватиметься, а стиль, що сьогодні в такому занепаді, піднесеться. Через науковий підхід до рідної мови перестане вона бути для нас „незнаною землею“.

А тепер перейдімо до кінцевих висновків, і скажемо таке: Не той освічений, що переїде тисячі кілометрів поспішним потягом, не звертаючи уваги на життя даного краю; не той освічений, що знає тисячі чужих слів, а не може зліпити з них правильного речення. Справді ж освіченою, інтелігентною людиною буде той, що знає небагато, але ґрунтовно, глибоко. Пам'ятаймо завжди про те, про що в кожнім числі нагадує „Рідна Мова“: без доброго навчання ніхто своєї літературної мови знати не буде!

Перемишль. Яр. Мандюкова.

# Занедбані діти.

## Створім фонд: „Граматика занедбаним дітям“.

Наша дітвора по великих містах, як Львів, Перемишль і т. ін., сильно наражена на повну денаціоналізацію. Силасиленна українських дітей учащає до неукраїнських шкіл, де — ні букви, ні словечка українського. На вулиці, у школі, а то й у хаті їх розговірна мова — чужа мова. Тільки в церкві чує ця дитина свою рідну мову, а коли й піде вона напр. до української сповіді, то її мова — жахлива, бо в ній 80% слів чужих, а решта — дивоглядні слова й форми. Такий то справжній стан мови більшости наших міських дітей.

Не будемо дошукуватися тут причин цього сумного явища, а також того, чому вся дітвора не в „Рідній Школі“; для нас цікавіше, як зарадити цьому небезпечному лихові. Як відомо, „Рідна Мова“ друкує дуже приступне „Рідне Слово“, — початкову граматику нашої літературної мови. Чи не можна було б створити при „Рідній Мові“ відповідний більший фонд на окреме видрукування „Рідного Слова“, й широко пустити його в світ поміж діти. Ці великоміські діти знають латинську азбуку, тому для скорішого вивчення у такій граматичці мусіла б бути й порівняльна азбука; врешті це річ фахівця. Ми ж, загал українського громадянства, мусимо подбати за відповідний фонд на таку потрібну граматику, щоб її по низенькій ціні можна було масово поширити між цією великоміською дітворою, та й взагалі між такою, що не знає рідного слова. Поширенням цієї дешевої граматики зайнялися б — міркую — охоче наші просвітні установи та й духовенство, що має сякі-такі зв'язки з такою занедбаною дітворою.

Дбаючи про рідномовне виховання наших дітей, мусимо призадуматися над цією справою. Час не жде, а небезпека велика. Занедбавши цю справу, самі будемо винні.

Нехай же ж Редакція „Рідної Мови“ скаже тут своє останнє слово, а ми йдім за її вказівками.

Львів. о. Осип Годунько.

Справа навчання рідної мови наших великоміських, головно робітничих дітей, — пекуча невідкладна справа, і на неї слушно звертає увагу Вд. о. О. Годунько. Мусимо всі рятувати цих дітей. „Рідна Мова“, а власне „Бібліотека Рідної Мови“ радо видасть своє „Рідне Слово“ й пустить його по низькій ціні поміж усіх наших дітей (та самоуків) у краю й на еміграції. Якби благородна ініціятива о. Годунька — створення фонду на видання „Рідного Слова“ — справді здійснилась, тисячі занедбаних дітей мали б приступну початкову граматику своєї рідної мови. Даймо ж нашим дітям цю граматичку! Чи серед українського народу перевелися щирі меценати, що боронили б свій народ від культурного упадку? Відгукніться! Редакція.

# Духовенство й „Рідна Мова“.

I.

**Митрополит Галицький Кір Андрей Шептицький благословляє своєму Духовенству передплачувати „Рідну Мову“.**

На прохання Редакції благословити своєму Духовенству передплачувати „Рідну Мову“, Митрополит Галицький Кір Андрей Шептицький відповів листом, а в нім, між іншим пише:

„Рідну Мову“ дуже ціню, і не маю трудности в офіціяльних „Архієпархі-

яльних Відомостях" її помістити й духовенству поручити. До „Рідної Мови" в своїм часі перешлю кілька слів.

Львів, дня 5.V. 1934.

*Андрей* Митрополит.

II.

**Архієпископ Волинський Алексій поблагословив своєму Духовенству передплачувати „Рідну Мову".**

Волинська Духовна Консисторія 11 травня 1934 р. розіслала до Всечесного Духовенства Волинської Єпархії такого обіжника ч. 9901, за підписами: Члена Консисторії Протоврея П. Відибіди-Руденка, Секретаря Консисторії і Століначальника Свящ. Ол. Вітенка:

„У Варшаві за редакцією Проф. Д-ра Івана Огієнка виходить науково-популярний місячник „Рідна Мова", присвячений вивченню української мови. Часопис цей зовсім аполітичний.

Надаючи велику вагу вивченню української мови як у слові, так і на письмі, без чого не можна обійтися в щоденному житті, а особливо в проповідництві, Духовна Консисторія, на підставі своєї ухвали, затвердженої резолюцією Високопреосвященнішого Алексія, Архієпископа Волинського й Крем'янецького, з дня 9 травня б. р., рекомендує Всечесному Духовенству Волинської Єпархії передплачувати згаданий часопис.

Річна передплата того часопису виносить 6 зл., $1/2$ річна 3 зл. і $1/4$ річна 1 зл. 60 гр.

Адреса: Варшава, ул. Стальова 25 м. 10.

Вдавнину, ще не таку далеку, Духовенство було головним творцем своєї літературної мови. Час уже й тепер хоч трохи відновити цей колишній стан, час уже нашому Духовенству виголошувати свої проповіді не якоюбудь місцевою мовою, але таки зразковою літературною мовою. Рідна мова — то душа народу; Духовенство — опікун душі, отже й опікун мови свого народу. Сердечно вітаємо мудрі постанови Високих Ієрархів і віримо в їх користь для збільшення культури нашої літературної мови. Редакція.

# Румунські слова в українській мові на Буковині.

**Фальча, фалча** — міра поля, два морги, коло 14,322 квадр метр. Федьк. 103: „А я вам з своїми наймéтами маю 10 фалеч трави уробити". Рум. falce (чит. фалче) — міра поверхні, уживана в Молдові. Кандря 476-7 виводить з лат. falx, falcem „коса", а саме — скільки одна людúна може накосити за один день.

**Фликев,** флекев, хлекев — парубок, у Федьк. 6: „Якби який флекев сього не пантрував, то й не приймали б його парубки ніколи в парубки". Рум. flăcău (чит. флъкъў) — парубок на оженениі; парубок, що не оженився, гультяй, Кандря 497. Слід завважити, що в нашій мові, побіч укр. „парубок" маємо аж два чужі йменники — рум. „флекев" (етимологія цього слово не ясна) та мадярське „леґінь". Різницю між ними дуже слабо відчувають, от ніби „парубок" — це щонайменше 18 літній мужчина, „фликев" — це поверх 20 літній, „леґінь" — це посвятковому вбраний, у павах та косах, парубок.

**Фрика** — страх, боязнь; погроза; карність. Федьк. 15: „Яв я його по добру голубити, бо знав, що фрикою (погрозою) з ним і тільки не вдію". Від іменника фрика утворено українське дієслово фричити, зафричити", що має значення „повчити, вгамувати", напр. зафричити дитину. В рум. мові дієслово утворене йнакше. Рум. іменник frică — „страх, боязнь". Кандря 512 уважає давньою позичкою з гр. віз. φρίκη.

**Хір** — золота або срібна нитка на вишивання, сухозолото. Федьк. 181: „Сорочка рантухова золотим хірем та мирсою вишивана". Знов у віршу Федьк. „Сонні мари" маємо „кира" („Несіть податки, ви боярські двори, а ви, загір'я, кармазини, кири"), що буде значити дорогі матерії, перетканí золотими та срібними нитками — хірем або кирем. Іншим разом Федьк. уживає замість „хіру" його укр. рівнозначника „сухозолота", див. ст. 187: „Маруся вишиває сухозолотом тонку-тонесеньку ширинку, а я пряду у запічку". Рум. fir, у молд. наріччі hir (чит. хір, з лат. filum) лúчко, нитка, павутина, найменша скількість — „порошина"; нитка золота чи срібна вишивати, Кандря 493-4.

**Цара** — край, напр. у Федьк.: „Ой як гаразд то було тутки жити, нім я пішов був царами блудити". Рум. ţară

(з лат. terra) — край, батьківщина; народ, Кандря 1352. В укр. народній мові на Буковині „цара“ уживане в значенні „багато людей“ і тоді кажеться звичайно „цара-царенна“. Пор. літературне ца́рина.

**Буна,** звич. бунця — баба (Grossmutter), з рум. bună (лат. bonus, bona) — баба, Кандря 184.

**Кумнат** — шурин (Schwager), брат чоловічий, сестрин чоловік, з рум. cumnat (лат. cognatus), Кандря 367.

**Нанашко, нанашка** — хресний батько, хр. мати, вінчальний батько, вінч. мати, з рум. naş, naşă (нашъ), в Молдові звичайно nănaş, nănaşică (чит. нънаш, нънашікъ), має те саме значення, що й в укр. Наше чол. „нанашко“ утворене з жін. „нанашка“.

**Непіт, непота** — небіж, небога, братанок, сестрінок, сестріниця, з рум. nepot, nepoată (лат. nepotem, nepota) — небіж, небога, а також — онук, онука. Кандря 835; цього останнього значення — онук, онука, — рум. слово „непот“ не має в українській мові.

**Фін, фіна̀** — похресник, похресниця; Марко Черемшина („Більмо“): „Ну, але піду таки, бо сми вам побезпечив, та й то моя ф і н а́ (похресниця) ваша Аничка“. Також у відношенні до вінчальних батьків (свідків) новоженці називаються „фінами“. Рум. fin, fină з лат. *filianus, Кандря 493.

З останніх чотирьох іменників, що визначають посвоячення, фін, фіна, непіт, непота знані загально на Буковині; укр. небіж та небога замість непіт, непота не вживані в народній мові, хіба тільки в 5 відмінку: ей, небоже! ей, небого! Коли лаємо, — або коли висловлюємо співчуття, напр.: що я тобі, небоже (небого), поможу; бунця, нанашко, нанашка, кумнат — уживаються більше в родинах ходачкової шляхти, що любить чванитися своїм походженням з „резешів“ (рум. дрібної шляхти), кумнат, подекуди й жін. кумната, почуєте в селах під Чернівцями та в мішаних, українсько-румунських селах.

Три іменники, що їх подаю далі, знаю тільки з Федьковича, зрештою ніде їх не чував:

**Гармасар** — кінь-самець, расовий кінь; Федьк. Матеріяли 557: „Але одної ночі, саме як стадо досвіта стало пасти, приходить вовк, — г а р м а с а р, що стояв на чатах, зараз заірзав“. Рум. armasar або harmasar — кінь, що не був кастрований; Кандря 80 виводить з лат. вульг. armĭssarius = лат. клас. admissarius.

**Скрофеня** — порося, свинка; Федьк. Мат. 578: „Коні в сміх: Ніби ми тебе за собов кликали, воняче с к р о ф е н я, чи що?“ Рум. scroafă льоха (з лат. scrofa), Кандря 1124. „Скрофеня“ укр. здрібніле до рум. scroafă.

**Трай** — життя, тривок; Федьк. 67: „А буйній гірській дівчині що за т р а й за таким чоловіком?“ Кандря 1321, рум. traiu = життя, дієслово trăi жити виводить від старо-слов. trajati, трагати durare. Слово т р а й Словник Б. Грінченка IV 278 пояснює „судьба, успѣхъ, удача, счастіе“ і подає приклад: Аби їм Бог дав хліба і соли, т р а й добрий і вік довгий, „Зап. Ю.-З. О. II 484.

## Б. Прикметники.

Прикметників рум. походження майже нема в українській мові. Найбільш розповсюджений прикметник — це:

**Уритний** або **вритний** — поганий, ненависний якназверхнім виглядом, так і характером; звідси дієслово „з'урититися“ — опротивіти, споганіти, стати невисним; відкинутися; Федьк. Матеріяли 577: „Мені вже давно з'у р и т и л и с я вражі миші“. Стрічаємо також ім. „вура“ — ненависть, ворожнеча, напр. маю на неї вуру, з рум. ură — ненависть, ворожнеча, Кандря 1383; укр. прикметник утворений з рум. urît (читай урът) — поганий з лиця чи вдачі, нестерпний, ненависний, Кандря 1387.

Тільки у Федьковича стор. 16 находжу прикметник:

**Обцаркований** — обгороджений, загороджений: „Під садом стояла пасіка, на всі боки о б ц а р к о в а н а“. Цей прикметник утворений з рум. іменника ţarc (читай царк) = загорода для ягнят; огорожа, пліт круг стога, аби не допускати худоби, Кандря 1353. (Кінець буде).

Роман, Румунія. Іван Д о щ і в н и к.

# Життя слів.

**Газе́та** свою назву набула так. В Венеції уряд видавав особливі рукописні листки, „Notizie scritte“, де описувано важливі події з життя Венеціянської республики. Під час війни з турками 1563 р. громадянство особливо сильно цікавилося цими листками. За прочита́ння листків брали дрібну монету — gazzetta, а від неї й самі листки названо газетою. Інші знов твердять, ніби газета набула свою назву від італ. слова gazetta, — сороченя́, говорун, бо перші газети мали за емблему (знак) сороку.

**Гала́нці** — вузенькі штанці. Котляревський, „Енеїда“ IV. 14: Носили латані гала́нці. Стороженко I. 111: У німецьких галанцях. Голандський крам прибував в Україну через порти російські, тому через російський вплив прибула й вимова слова г*а*ланці зам. г*о*ланці (від Голандія).

**Га́лас,** галасли́вий, галасува́ти і т. ін. — дуже поширене в укр. мові слово; походить чи не від звукопідробленого дитячого крику „гала-гала“. З мови української перейшло до польської. Проф. Ст. Шобер („Życie wyrazów“ 1929. I. 12) твердить, ніби польське hałas повстало з білоруського: білоруське „голос“ з акання стало „галас“. Це не так, бо ж акцентоване *о* не перейде на *а*; крім того, в нашій мові скрізь *а*, ніколи *о*.

**Гале́ра,** з грецького γαλεός, поширилась через італійське galea, німецьке Galeere; це велике судно, корабель, з одним рядом весел, а часом і з декількома. Назва галери, як галея, відоме вже з Іпатієвого Літопису, де під 6690 (1182) р. читаємо: И ту оставиша всѣ носады и галѣѣ. Галера — це те саме, що й каторга. На турецьких галерах завжди було багато українських невільників, чому ці галери добре відомі в українських переказах. Українські Думи (корпус у виданні Ф. Колесси) 32 рази згадують галеру. Напр.: Ой із города із Трапезонта виступала галера 78 (і описується, яка). Галера цвіткована, мальована 80. Клюшник галерський, недовірок християнський 79 і т. ін. Див. каторга, кайдани.

**Галімати́я** повстало так. У Парижу жив за середніх віків один немудрий адвока́т. Раз довелося йому боронити якогось Матвія в справі півня. В урочистій оборонній промові, виголошеній латинською мовою, адвока́т, хвилюючись, усе плутав і замість „півень Матвія“ (gallus Mathiae) говорив „Матвій півня“ (galli Mathias). Так і повстало слово галіматія, назва для всякої нісенітниці. Є друге пояснення, як повстало це слово. Ніби жив у Парижу один доктор, що на йми було йому Ґалі Матьє. Він придумав нову методу лікува́ти, — реготом: оповідав хворим веселі й смішні побрехеньки, від чого ті аж за боки бралися й тим видужували.

**Ганчірка,** від ґанджа — ганджа, гандж, — зіпсуття, тому „ганчірка“ — зіпсута, поношена одіж. А. Кримський, „Укр. Грам.“ I, 1, 242 пише, що ганчірка визначала „ганчірку, щоб витирати горщики“, цебто виводить від „ганчар“, але це сумнівне.

# Кукіль у житі.

## Терапія літературної мови.

*Подаю тут приклади невдалих або говіркових слів і виразів із нашої преси, а також із тих писань красного письменства, що оце недавно появилися. Літературну мову творить ціле живе життя, але письменники найперше, тому вони мусять найбільше дбати про чистоту й правильність своєї мови. Подаю три групі слів і виразів: I. Слова й вирази говіркові, II. Полонізми і III. Русизми в українській мові.*

*Хто хоче докладніше познайомитися зо всіма цими говірковими словами, нехай читає мою нову працю (незабаром виходить): „Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних“.*

### I. Слова й вирази говіркові.

**Літературний наголос** — надзвичайно важливе питання нашої літературної мови, бо ж знаємо, що цей наголос на Сході й Заході наших земель дуже відмінний. Поети наші повинні в віршах своїх уживати конечно тільки одного літературного наголосу, і власне цим вони сильно допоможуть витворити одну спільну літературну вимову. Ось вийшла цікава „Казка про Ксеню і 12 місяців“ Богда́на Лепко́го, але на, жаль на-

голоси тут, як і мова, часто говіркові. Подаю трохи їх:

| *Наголос* | | *Наголос* | |
|---|---|---|---|
| *говірковий:* | *Літературний:* | *говірковий:* | *Літературний:* |
| а́ле | але́ | мо́ї | мої́ |
| а́мінь | амі́нь | на́йстарший | найста́рший |
| буде́ | бу́де | непо́мітну | непомі́тну |
| бу́ло | було́ | обидво́м | оби́двом |
| була́ву | булаву́ | озоло́чу | озолочу́ |
| ве́рнусь | верну́сь | покраща́є | покра́щає |
| відне́сеш | віднесе́ш | поча́ла | почала́ |
| Го́сподь | Госпо́дь | принесла́ | прине́сла |
| да́ла | дала́ | приходи́ла | прихо́дила |
| добу́ла | добула́ | прия́тель | при́ятель |
| доси́ть | до́сить | пуга́ч | пу́гач |
| до́чка | дочка́ | середи́на | сере́дина |
| дума́ть | ду́мать | ска́жу | скажу́ |
| дума́ють | ду́мають | спокі́й | спо́кій |
| дума́ли | ду́мали | стріну́в | стрі́нув |
| жи́ла | жила́ | стріну́ла | стрі́нула |
| загра́ва | за́грава | схо́пилася | схопи́лася |
| занесло́ | зане́сло | хвали́ться | |
| зацви́ли | зацвілі́ | вона | хва́литься |
| зготови́ла | зґото́вила | цви́ла | цвіла́ |
| коноплі́ | коно́плі | язи́ка | язика́ |
| лю́блю | люблю́ | | |

Видавництво цієї книжечки, „Світ Дитини“, уважаючи, що дітям таки ліпше давати книжку з літературними наголосами, само де-не-де порозставляло літературні наголоси (див., напр.: булаву́ ст. 12. 16. 27, за́грава 27, непомі́тну 27, покра́щає 35, при́ятель 37 і ін.), але тим псує ритм віршу, бо ж усе одно наголос випливає з ритму.

**Новотвори в українській мові.** Добрі новотвори завжди збагачують літературну мову й показують їй нові стежки розвою. Наддніпрянська літературна мова витворила тепер силу-силенну цікавих неологізмів, і багаго з них уже добре защепилися. На жаль, Галичина зовсім не творить неологізмів, не показує тут жадної ініціятиви, і тільки в кращому разі повторює новотвори наддніпрянські. Правда, це зрозуміла річ: Галичина, прийнявши гасло: для одного народу — одна літературна мова, доганяє літературну мову наддніпрянську, і тільки догнавши її й органічно злившися з нею, зможе сміло творити неологізми всеукраїнського значення. — Недавно вийшов роман Ю. Липи: „Козаки в Московії“; по всьому знати, що автор пильно працював над своєю мовою. Він радо вживає новотворів (своїх чи перейнятих), напр.: Височилася катедра 3, Він виструнчився 3, Спішливий лейтнант 5, Малпорухий 5, Перед прохожалими 6, Осмалені морці 6 (Словник академічний II 572 подає тільки „моряк“), Полковождь 28 (на ст. 190 недобре: полковожд; акад. словн. III 338 дає тільки „ота́ман військови́й“), Срібно височилися гаї 37, Пан хоч і битливий, але справедливий 52, На поглум візьму, н а ш и б е н ь Москаля 155, Гора височилася 194, Зоднаковіли йому скарби 234. А ось рідкі слова: Не дасть у по́глум 24, Лице мстою дихало 45, Правдивий всеї́да 65, На поглумки цілий світ узяли 85, Серце Сокольця (ліпше б: Сокольцеві) р о з б о́ л о ю взялося 89, День і ніч мені р о з б о́ л у снував 99, Скрикнув невгомонний нестула 108, Худий довгеля 130, Туди цариця молитува́ти ходила 135, На поглум візьму Москаля 155, Галуззя в а л я в и лісної 166, Кінчав речення із п і д о з р о ю 225, Затиралася р о з б о л а 233 і т. ін.

**Оминайте слова на -ення.** Накопичення слів на -е н н я робить нашу мову темною й кострубатою, див. про це мою статтю в ч. 20-м „РМ“ ст. 324, а тому треба їх всіма способами оминати. Так, Ю. Липа в „Козаках“ оминає їх, вживаючи йменників без закінчень, або іншим способом: С к и г чайок 3, Г у д великий 22, То ані ж а л і б, ані п о к а й 36, Прикрит розбійничого барлогу 57 (цебто при́криття) і т. ін., Скінчивши оповідати 42 (а не: по закінченні оповідання) і т. ін.; але часом непотрібно таки вживає форми на -е н н я там, де їх можна легко оминути, напр.: По учиненню справедливости 67 (ліпше: учинивши справедливість), Заживання спосіб указавши 112 (ліпше б: Спосіб заживати вказавши), Охота до здобування 125 (ліпше б: охота здобувати). — А. Лотоцький („Іст. Оповід.“ 1933 р.): Спосіб зображування 3 (ліпше: спосіб зображувати). — Ще приклади з преси. Не: „Гроші на плачення довгів“ („Діло“ ч. 117), але: гроші платити довги; не: „Згода на уділення кредитів“ („Діло“ ч. 117), але: згода уділяти кредити. — Не: „Укр. студенство відгукнулося улаштуванням весняних вечерниць для взаїмного познакомлення“ („Новий Час“ ч. 97), але: „Укр. студентство відгукнулося, улаштовуючи весняні вечерниці, щоб обопільно познайо́митись“.

**В головнім реченні треба ставити той, а не цей.** Західньоукраїнські письменники звичайно ставлять у головнім реченні займенника *цей*, тоді як літературна мова знає тут тільки *той*. Ось приклади з „Істор. оповіда́нь“ А. Лотоцького: В *цих* давніх часах, коли люди жили по печерах, вірили 7. Не такі були в *цих* часах ліси, як тепер 8. В обох прикладах треба *тих*. Відміна: *той* — це дальший, давніший, *цей* — ближчий (в Галичині: тамтой — той). Те саме у В. Будзиновського, „Гремить“ ст. 20: „Балакав про *це*, про що тепер усі балакали“, треба: про *те*.

**Що — то, а не: чим — тим.** По-українському говоримо тільки: Що далі в ліс, то більше дров, а не за російським: Чим далі в ліс, тим більше дров; див. про це „Р. М.“ I ст. 75. Ю. Липа в своїм цікавім романі „Козаки“ вживає зросійщеної форми: „Ч и м ширша борода і ч и м нажче черево, т и м у нас купець багатший“ 82, „Ч и м далі сміливішали“ 163, „Ч и м ближче до ярмарку, т и м ув'язливше було багато 167, Ч и м далі, тим більше зустрічалося їм спалених сіл 42. Ліпше: що — то.

**Не вживайте дієприкметників на -чий.** У нас зловживають дієприкметниками на *-чий*, хоч жива мова не знає їх. Напр. у С. Д а у ш к о в а („Опанас Тятива“): Для н а п л и в а ю ч и х втікачів 121, При світлі п о ч и н а ю ч о г о с я дня 11 і т. ін. Тепер цих форм не вживають. Добре пише М. Рудницький у перекладі „Мазепи“ І. Борщака: рішальне слово VII, притакливу відповідь 47, вирішний момент 57 (або: вирі-

шальний), життя нестерпне 60. 64, вирішна (вирішальна) хвилина 84, вирішний мент 115 і т. ін. А. Лотоцький, „Істор. опов.“ 3: Виховні цінності. Г. Журба, „Зорі світ заповідають“ ст. 99: Круто повернувся, в и з и в н о дивлючись 99. — В наддніпрянській літературній мові тепер вільно й сміло вживають різних форм на *-льний, -ний*, навіть у пресі. Ось трохи прикладів із „Комуніста“ за 31 січня 1934 р.: Зроблено вирішальну роботу, Збиральна кампанія буряків, Знущальницьке ставлення, Навчальна робота, Досить повчально, Задовільно впорався, Незадовільне керівництво, Вирішна роль, Вичерпна повнота, Достатня робота, Увага недостатня, Керівні працівники, Непримеренні протилежності, Нищівний удар, Панівних класів, Перевірна комісія, Підготівна робота, Робітний день і т ін.

**Повторення прийменника,** таке часте в народній поезії, якось забувається в нашій літературній мові (хоч воно звичайне у Шевченка). Тому приємно було знайти таке у А.Лотоцького(„Істор. опов.“): За стіл за тисовий до пиру засяде 16, У збруї в лискучій 18 (цебто: У зброї блискучій).

**„З три тижні“, а не „коло три тижні“.** Чого забуваємо, що наше *з* гарно передає *коло*? „Н. Час“ ч. 96 пише: „Процес потриває коло три тижні“, а чи не простіше: Процес потриває *з* три тижні? А коли вживати *коло*, то з родовим відмінком: коло трьох тижнів. Основне значення *коло* прийменникове, — кругом чого, навкруги.

**Давальний приналежности.** Стара наша мова кохалася в т. зв. давальних (а не родових) приналежности, напр. по наших церквах усі віки було: Во віки віком, але за російським впливом ми недавно переробили те на: Во віки віков. Давальний приналежности (див. „РМ.“ І 5-10. 25) ще живе в нашій народній мові, особливо зах. укр., і його конечно треба вживати. Ось приклади, як перлинки: Фр. Коковський, „За Україну“ ст. 21: „Дав би початок складці“ (а не складки!). Те саме у М. Середи, „Петрусь Шкода“ ст. 24: „Здавалося, що не буде ні кінця, ні краю степові“ (а не: степа!). На кінці академічного „Рос.-укр. Словника“ 1924 р. читаємо: „Кінець І-му томові“. Отже, — бережімо й плекаймо ті наші форми, що вирізнюють нашу мову від мов інших!

**Не оминайте форм двоїни!** Українська мова від глибокої давнини зберегла форму двоїни в іменниках жін. роду: дві вербі, три добі, чотири голові. Форм цих повно в живій нашій мові, але письменники, що живої мови не знають, звичайно непотрібно оминають ці форми. Добре пише Р. Купчинський („Узворах Бескиду“ ст. 82): Дві добі. Див. „Рідне Писання“ ч. І. §§ 117-118.

**Знаки розділові.** Повоєнні часи допровадили до того, що тепер рідко котрий письменник бездоганно ставить знаки розділові. Школа мусить на це звернути якнайпильнішу увагу. Так само й видавництва для дітей мусять пильнувати знаків розділових, щоб діти завчасу звикали до них. Напр. в „Іст. опов.“ А. Лотоцького аж занадто часто нема перетинки там, деб її треба було поставити. Під цим поглядом і в Ю. Липиних „Козаках“ не все в порядку. Але рекорд „беззначчя“ побиває „Мазепа“ І. Борщака в перекладі М. Рудницького.

**Зміна кореневих д, т, з, с, ст, на дж, ч, ж, ш, щ** у дієсловах конечна (див. „Рідне Писання“ І § 192. 20. 103), форми з незмінними цими приголосними — тільки говіркові. Галина Журба в своїм оповіданні: „Зорі світ заповідають“ 1933 р. (мова дуже нечиста) говірково пише: розбродювався 66, підсадює 118, відсидювала 122, скотювався 25, перехрестюся 50, розкрутюючи 57, закотяний 94, закотяних 65, заморозює 118 і т. ін., — це все закапелкові форми, а в літературній мові треба писати: підсаджує, відсиджувала, скочувався, перехрищуся, розкручуючи, закочений, заморожує.

**Би** по голосних — недопущене в літературній мові: по голосних треба писати тільки *б*, а *би* — тільки по приголосних. У Галичині говірково по голосних не скорочують *би* на *б*, як треба (повно цього в „Гремить“ В. Будзиновського, напр. ст. 78). М. Середа („Петрусь Шкода“ ст. 8) пише: булоби, а треба: було б.

**„Бігай** швидко до скарбника“ (М. Середа: Шкода, ст. 7); в літературній мові панує тільки форма б і ж и.

**„Бог вість** як довго“ (Б. Лепкий: „Казка про Ксеню,“ ст. 29) — архаїзм, рос „Богъ вѣсть“; по-укр. ліпше „Бог зна“.

**Відпочити, а не відпочати.** В Галичині панує говіркова форма відпоч*а*ти (див. про неї „Рідну Мову“ І 271-4). В. Будзиновський, „Гремить“ ст. 25. 39. 56: відпочати. Хоч у „Казці про Ксеню“ Б. Лепкого не мало говіркових форм, але він тут ужив на ст. 49 форми літературної: Щоб відпоч*и*ти.

**Годиться, а не ялося.** А. Лотоцький, „Іст. опов.“ 1933 р., часто вживає цього „я л о с я“: Нам ялося туди піти 17, Не ялося плакати 18. В літерат. мові нема „ялося“, — його заступає „годиться“.

**Гре́бати, гре́бувати.** Ю. Липа („Козаки в Московії“ 1934 р.) пише: Чи гербуєш мною 11, Скромним почастунком не погербуйте 26 і т. ін. Академічні Словники „Рос.-укр.“ І. 41 і III 460 знають тільки гре́бати, гре́бувати, а про говіркове „ге́рбати“ (його подає Словник Б. Грінченка) і не згадує. Єфремов пише: Рідною культурою не гребували.

**Даси, а не даш.** Літературна мова зовсім не знає форми „д а ш“, вживає тільки „д а с и“. Форма д а ш нова говіркова, часта в Галичині, напр. у Б. Лепкого („Казка про Ксеню“ ст. 55: Даш на боже), у М. Середи („Петрусь Шкода“ ст. 39: Даш собі раду).

**Двісті, а не двіста.** Давнє дъвѣсътѣ, двѣстѣ правильно дало в нас форму двіст*і*, що й панує по всіх східніх говорах і в мові літературній. В говорах західніх, під впливом аналогії до триста, чотириста, повстала нова форма двіст*а*, в літературній мові зовсім не вживана. Галицька преса й письменники тепер уже вживають переважно форми двіст*і*; напр. М. Середа в „Шкода“ ст. 43 пише: Двісті кроків. І тим дивніше було стрінути форму двіст*а* в „Козаки в Московії“ Ю. Липи, — він уживає тільки двіст*а* (див ст. 80. 148 і ін.), показуючи тим, як „огаличанились“ наддніпрянці.

**Дитячий, а не діточий.** Фр. Коковський

у своїх милих оповіда́ннях: „За Україну“ скрізь добре пише: дитячими, дитячою 8 і т. ін. Чому ж видавництво вперто зве себе говірково: „Діточа Бібліотека“? По-літературному буде тільки: „Дитяча Бібліотека“.

**Европський.** В „Рідній Мові“ ц р. ч. 3 ст. 119 ми вже писали про форму „европський“. Ю. Липа двічі сміло вжив цієї форми в своїх „Козаках“: О европській вольності не мислять 92, У всіх країнах европських 22.

**Не вживайте непотрібно** *є*. „Важною є для рослин вогкість“ („Свобо́да“ ч. 16), по-українському треба так: Для рослин важна вогкість або: Важна для рослин вогкість. Див. „Рідне Писа́ння“ I § 220.

**Зовсім, а не зівсім.** А. Лотоцький („Істор. оповід“) часто вживає форми „зівсім“: „Праве вухо зівсім, як у медведя“ 7, „Зівсім забув“ 50. Це тільки говіркова форма, в літер. мові не знана, хоч фонетично правильна.

**Крем'янець, Кам'янець.** С. Даушків („Опанас Тятива“ 1933 р.) скрізь добре пише: Крем'яне́ць, з Крем'янця́, а не Кременець, як нерідко пишуть у нас. Так само добру форму подає й Фр. Коковський („За Україну“ ст. 57), пишучи Кам'янець, а не Каменець.

**Люда.** М. Середа пише („Шкода“ ст. 41): „Хан мав армію з 50.000 озбровних людей“. Це добре речення, але чи не ліпше було б: Хан мав армію з 50.000 озброєного люда? Пор. „Рідне Писання“ I § 79. У Ю. Липи, „Козаки“ ст. 69: „Триста чайок по сто людей“, ліпше б: по сто люда; ст. 121: „Сорок тисяч людей“ (люда).

**Малина, а не малини.** В сх. укр. живій і літературній мові слово „малина“ уживається тільки в однині, множини не знає, напр. у Чубин.: Під горою малина, Личко як малина. В зах. укр. говорах, навпаки, тільки „малини“, цебто тільки множина; напр. у А. Лотоцького, („Іст. опов.“ 57) „Бабуні малин принесе“, в лігерат. мові: Бабуні малини принесе.

**Нездужати — не бути в силі, хворіти.** М. Середа в „Петрусь Шкода“ ст. 4 ужив невідповідного виразу: „Курені не здужали помістити всіх гостей“, треба: не могли, бо „нездужати“ звичайно стосується до живих осіб і визначає: хворіти, не бути в силі.

**Пам'ятати — тямити.** В літературній мові знаємо тільки пам'ята́ти, в Галичині це говірково „тямити“. Так, у А. Лотоцького, „Іст. опов.“: „Літописи про них не тямлять“ 37, треба: не пам'ятають. Тямити в літерат. мові — це розуміти: Грінченко, „Під тих. верб.“: Треба й жінкам щось тямити про громадські справи 140, Нічогісінько не тямить, тільки людей дурить 116.

**Перса, з перс.** Ю. Липа багато працював, щоб удосконалити мову своїх „Козаків“. На загальному поважному фоні його мови речення: „Одірвуть нас од цицьки матері нашої“ ст. 227 виглядає вульгарно; чи ж не ліпше було вжити „від перс“?

**Петро I.** В книжці І. Борщака: „Мазепа“, вид. „Червоної Калини“ 1933 р., багато розповідається, як Петро I руйнував Україну. А коли так, чого ж тоді і автор, і перекладчик М. Рудницький і „Червона Калина“ (!) звуть Петра Великим (див. ст. 5, 13 і ін.)? В українській літературі прийнято вже давно писати тільки Петро I.

**Проходячи, боляче, дивлячись.** Дієприслівники тепер. часу на *-чи* творяться від 3. особи множини часу тепер., заміняючи закінчення *-ть* на *-чи:* пи́шуть — пи́шучи, стоя́ть — стоячи́, лежать — лежачи, так само: проходять — проходячи. Див. „Рідне Писа́ння“ I § 204. В „Опанас Тятива“ на ст. 53 читаємо: проходючи, треба: проходячи; А. Крижанівський („Ми“ II ст. 9) пише: болюче, треба: боляче. У Г. Журби, „Зорі“ ст. 99: дивлючись, треба дивлячись

**„Поза скобками руху“** („Н. Зоря“ ч. 31); рос. арх. „скобки“ не вживаємо; Академія затвердила грамат. термін „дужки́“.

**Промисел, а не промисл.** Український промисл („Наш Прапор“ ч. 35); тепер панує форма про́мисел, а не архаїчне промисл.

**„Трета Німеччина не може зречися“** („Н. Зоря“ ч. 31), по-літературному це буде: „Третя Німеччина не може зректися.

**Умо́ва** — контракт, рос. условіе; **умо́вини** — обставини, оточення. „Ми“ II ст. 201 пише: „Умовини передплати“; треба тільки „умови передплати“. Ось наприклад: Живу в тяжких умовинах, тому згоджуюсь на всі умови праці. Можуть бути й „умовини передплати“, напр. несприятливі і т. ін.

**Хоружий.** Ю. Липа багато працював, щоб мову своїх „Козаків“ наблизити до мови XVII ст. Думаю, що відповідніша була б йому архаїчна форма „хоружий“, а не нова хорунжий ст. 229 (про це слово див. „РМ“ ц. р. ч. 4 ст. 167). Те саме і в Середи („Шкода“ ст. 10): Хорунжі з прапорами, ліпше б: хоружі.

**Щоб, а не щоби.** Літературна мова знає тільки „щоб“, а не „щоби“ (рос. чтобы). Цікаво, що говіркового „щоби“ починають оминати вже й у Галичині. Так, у М. Середи („П. Шкода“ 1934) не знайшов я „щоби“, все тільки „щоб“ (напр. на ст. 26). „Гремить“ В. Будзиновського переповнене непотрібно цими говірковими „щоби“.

(Далі буде). Іван Огієнко.

# Бібліографія українськоі мовознавчої бібліографії.

## Список покажчиків.

Огієнко: 60. Prace profesorów [Богослов. правосл. факультету варшавського університету] drukowane. 4. Prof. zw. D-r Jan Ogijenko. „*ΕΛΠΙΣ*“ Warszawa 1932. 1-2 зш. XXII-XXXVIII ст. і окремо: Prace naukowe Prof. D-ra Jana Ogijenka, ogłoszone drukiem w czasie od roku 1905 do 1932 [Варшава], 1932, 16 ст. (властиво хронологічно від 1897 р.).

Огієнко: 60а. Работы членов Семинария... И. И. Огієнко, „Семинарий русской филологии“, Ленинград, 1929, ст. 45-47.

60б. Заїкин В. Проф.: Проф. Іван Огієнко,

як церковний та громадський діяч і як учений, з приводу 20-л. ювілею української наукової праці, 1905-1925 р. р. „Духовна Беседа" 1925 р. ч. 21, і окремо.

60в. З. В.: Проф. Іван Огієнко. За двадцять літ праці, 1905-1925. Список творів І. І. Огієнка. „Духовна Беседа" 1925 р ч. ч. 21-23, Варшава.

Охримович: 61. Наукові праці пок. В. Охримовича. „Діло", Львів, 1931 253 ч. 3 ст.

Перетц: 62. Спис друкованих наукових праць акад. В. М. Перетца. „Зап. І.-ф. Від". XII т. 265-72. Див. ще „Семинарий Русской филологии", Ленинград 1929, ст. 7-26.

Потебня: 63. Вольтер Э. А., А. Потебня 1835 10 сент. — 29 нояб. 1891. Библіографическіе матеріалы... „Сборникъ Отд. рус. яз. и слов." 1892, LIII 80 с. і окр. СПб. 1892, 34 ст., рец. П. В., „Кіевская Старина" 1893 I 186-7.

64. Айзеншток И.: К библиографии А. А. Потебни. „Бюлетень ред. Комітету для видання творів О. П. Потебні", Харків 1922, 1 ч.

65. Чехович, К.: Бібліографічний покажчик, 155-77 ст., в кн.: Олександер Потебня, Український мислитель-лінґвіст. Варшава, 1931. Зміст: І твори. II. Література про Потебню.

Смаль-Стоцький С.: 66. Бібліографія праць проф. Ст. О. Смаль-Стоцького. „Зап. І.-ф. Відділу" І. т., LXXVII-LXXVIII ст.

Тимченко: 67. Праці проф. Є. К. Тимченка. Там же, І т. XCI-XCII ст.

68. Спис праць проф. Є. Тимченка за 1918-1925 р., там же V т. 342-3 ст. За 1926-1927 XV т. 316 ст. За 1927-1928 XIX т. 419 ст.

Франко: 69. Павлик, М.: Спис творів Івана Франка за перше 25-літе его літературної діяльности 1874-1896, зладив... Львів 1898, 8$^{0}$ (2) + 127 + (1) ст.

70. Дорошенко, В.: Спис творів Івана Франка. З додатком статей про нього і рецензій на його писання. Уложив... Вип. І. Львів 1918 VIII + 80 ст. Вип. 2. 1930 X + 83-184 ст. [по 1914, недокінчене. Мовознавчі статті у відділі: III. Наука 138-184 ст.].

71. Свенціцкий, І.: Місце Івана Франка в історії української філології „Діло" 1933 з 31.V. і 1. VI. і окр. 8 ст. [бібл. огляд].

## 2. Історична граматика.

72. Бузук, П.: Історія студіювання української мови. Джерела для студіювання української мови. Бібліографія 11-25 ст. в кн. Нарис історії української мови. Київ 1927.

Пор. 1 ч. (цілість), 2 ч.; 3 ч. 123-99 ст.

73. Колесса, Олександер проф. др. Головна література 39-43 ст. в кн. Погляд на історію української мови. В Празі 1924, 8$^{0}$ 43 ст. [Відбитка із зб. „Український Вільний Університет".]

74. Німчинов, К.: Бібліографічні вказівки 85-6 ст. в кн: Український язик у минулому і тепер. Харків, 1926. 2 вид.

75. Сулима М.: Бібліографічні вказівки. 22-3 ст. в кн. З історії української мови. Харків, 1927.

76. Владиміровъ, П.: Обзоръ южно-русскихъ и западно-русскихъ памятниковъ письменности отъ XI до XVI ст. „Чтенія въ Ист. О-вѣ Нестора Лѣтописца" 1890 IV 101-39 ст.

77. Калужняцкій, Емиліянъ: Обзоръ славянорусскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ библіотекахъ и архивахъ львовскихъ. Відбитка з „Трудовъ III археол. съѣзда в Кіевѣ" 1874 г. 2 т.

78. Огієнко І.: [Література про вплив чужих мов на українську: 459, 474, 483-4, 492-3, 500, 503 ст.] в кн. Українська літературна мова XVI-го ст. і Крехівський Апостол. І-ІІ тт. Варшава, 1930, 500 + 194 ст.

79. Борщак Ілько: Европа про українську мову XVII-XVIII століття. „Рідна Мова" 1933 2 ч. 47-8 ст., 8 ч. 265-6 ст. [бібл. нотатки.]

Львів. Є. Пеленський.

# Златоструй української мови.

У цім розділі будемо подавати кращі зразки української мови з народніх творів або з творів ліпших майстрів нашого слова. Подаємо це як ілюстраційний матеріял глибше зрозуміти й докладніше освітлити граматику, стилістику й фразеологію, а головно складню нашої мови. Нехай наші читачі й собі переймають подібні вирази для своїх писань. Нижчеподаний матеріял узято з творів Марка Вовчка, т. I, вид. 1861 р., з наголосами. Іван Огієнко.

Раденька вже, як хто навстріч мені бере́ться 14.

Очі йому веселі й бистрі 25.

І в нас, як і в людей, благодатно 9.

Зглянься на Бога 12. Крий Боже 9. Як почне, Боже, Твоя воля 21.

За мене було́ змагаються між собою 9. Ото було́ впораюсь у хаті та й посідаємо 18. Каже було́ стара, похитуючи головою 19.

Важко мені на серці 10. 12. Тяжко й важко мені 10.

А вас куди Мати Божа та добра доля веде́ (= куди йдете) 15. Все мені буде охотніше служити, де мій рід ведеться 14.

Обоє старенькі ве́льми 16.

Вона була здале́ка взя́та (= замужем) 15.

Треба мені ви́вірити на свої очі 16.

Шкода з того види́ма буде 9.

Я й очі ви́плачу 8.

Як буду жив, зароблю — оддам, а вмру — то Бог тобі відда́сть 9.

Такий уже сум мене ві́зьме 8.

Не дав йому Господь довгого віку 8.

В хаті — як у віно́чку 8.

Віри не няли 19.

Вітере́ць не дмухне — тихо 14.

Я тільки слізьми́ вмива́юсь 10.

Уже нема мені й пролитої води 21.

Церква давня сильне, аж у землю вросла́ 16.

Аж за серце мене вхопи́ло 17.

Журиться так брат, аж в'яне 9. Серце моє в'яне 19.

Отсе мені лиха годи́на та нещаслива 11.

Моторна така, що й годі 8. Славне таке дитятко, що годі 16.

Слава Господеві 9. Мій жених був хороший такий, Господи 7. Так плаче, що Господи 12.

Свіжа й повна, як гурочок 8.

Що твоя жінка мене обідила, я їй те дарую 12.

Послав і мені Господь до пари й до любові 7.

Зближились люди до мене й на добрийдень далй 14.

Вона свого докаже 9.

І те не добре й те не доладу 26.

Село як на долоні 13.

Гріх вам буде, що ви мене хліба куском дорікаєте 10.

Жили ми при достатку 7.

Узяла собі таку думку: покину їх 10. Обняли мене думки 13. Тілько й на думці, що Павло 7. Маю думку йти в службу 13.

Такий жаль мене обійме 8.

Округи мене жито половіє 14.

Тільки всього два роки була я за ним 8. Аж за мене було змагаються 9. За слізоньками світу Божого не бачу 11.

Аби трохи в матері забряжчало в калиточці, зараз і почне вимагаги 28.

Зазнаю чужої сторони 13.

Іще й на зорю не займається 13.

Нехай же мене Господь милосердний боронить, щоб я с тобою в сварку заходила 12.

Полягали спати, я й очей не звела 13. Звела очі — аж проти мене старий дід 17.

Так і вік свій звікував 18.

Зглянься на Бога 12.

Здужатиму — то й я поможу 16.

Нехай над обома земля пером 15.

У мене було всякої одежини й не злічити 11.

Зроду-віку не послухав 9. Ми з братом щиро любилися зроду-змалку 9.

## Дописи Прихильників рідної мови.

**Духовенство допоможе „Рідній Мові“!** Добре відаю, що Редакція „Рідної Мови“ пружається з бідицею й задумує покурбити об'єм... Я увірений, що наше громадянство, головно свідоме духовенство та його Єпархіяльні Помочі на своїх сесіях і загальних зборах, дізнавшися про скрутне матеріяльне становище цінного мовного журналу, а пам'ятаючи Маркіянів заповіт у цьому напрямі, не допустять до скорчувань чи помєншувань, а то й до припинення... Масовою передплатою та пильними, правильними пожертвами підтримають це багатовартісне й всебічно цікаве Видавництво, що за короткий час стало національними гордощами на цій височенній культурній ділянці. Чайковичі, о. Юрій Кміт.

**Призна́ння „Рідної Мови“ чеським ученим.** Недавно вийшла книжка проф. Карлового Університету в Празі М. Вайнґарта: Česki jazyk, а в ній, на ст. 50—51 перелічуються „найліпші“ мовні журнали, присвячені вивченню літературної мови, — серед цих журналів згадано й „Рідну Мову“.

**Розбудова „Рідної Мови“.** Добре було б містити в „Рідній Мові“ байки, приказки, народні прислів'я — все з наголосами; дуже придалися б маленькі розмови на теми щоденного життя, напр. матері з дитиною, учителя з учнем і т. ін., і всі з наголосами. Берестя, І. Кучера.

**Знаю вартість „Рідної Мови“.** Пізнавши важність такого журналу, як „Рідна Мова“, стараюсь усюди його розповсюджувати. Бажаю великого успіху для „Рідної Мови“. Борислав, В. Смик.

**„Гурток плекання „Рідної Мови“ в Торонто“.** Буду старатися закласти „Гурток Плекання Рідної Мови“ в Торонто, хоч це тяжко зробити через те, що наступають літні місяці, коли молодь розїздиться з міста. Д. Л.

**„Гурток Плекання „Рідної Мови“ в Здовбиці.** 1-го грудня минулого року засновано в Здовбиці при Аматорському Драматичному Гуртку „Гурток Плекання Рідної Мови“. Хочемо вчитися мови, правопису тощо. Маємо не мало перешкод, але не падаємо духом. Велике спасибі Вам за пояснення й за всю Вашу працю. Аж сором за тих, що не розуміють Вас і Вашої праці. А я трохи не всі статті ваші напам'ять знаю. Кожне слово „Рідної Мови“ — скарб для мене. Здовбиця, Бондарчук Петро.

**Добрі побажання.** В імени „Української Громади“ в Гренобля надсилаю Вам 25 фр., як передплату за журнал „Рідна Мова“. Бажаємо розвою та ширшого розповсюдження нашої „Рідної Мови“. Прийміть вирази глибокої пошани до Вас. Заступник Голови „Украін. Громади“ Токайло.

Журнал „Рідна Мова“ — це сповнення не тільки моїх особистих, але й загально національних бажань; почував би себе убогим, коли б мав із ним розстатись. Бажаю „Рідній Мові“ якнайкращих успіхів. Відень, О. Станиславський

# Початкова Граматика української літературної мови.

## 22. Голосні прості та складені.

Моя яма, моє є, їхали твої, твою юшку, його — ого, іду — їду, ушко — юшка, ангол — янгол, е — є. Jama, junak, jedynyj, jodyna.

Скільки буков в слові *яма*? В слові *яма* звук *я* простий, чи може складений із *йа*? Довго тягніть звуки *я*, *ю*, *е*, *ї*, кожний окремо; скажіть, із яких двох звуків складаються вони? Коли тягнемо звук *я*, то який звук чути вкінці? Чи одна-

ково вимовляєте початковий звук у словах *ї*ду та *ї*ду? Скільки звуків в словах: яма, юшка, є, їду? Як по-польському пишуться наші звуки *є*, *ї*, *ю*, *я*, *йо*? Звук *j* (наше *й*) зветься **й о т а**; звуки *є*, *ї*, *ю*, *я* (цебто je, ji, ju, ja) звуться **й о т о в а н и м и**, бо мають *й* на початку.

Голосні звуки діляться на **прóсті** чи **чúсті: а, е, и, і, о, у** та **склáдені** або **йотóвані: я, ю, є, ї**. Склáдені чи й йотовані звуки звуться так тому, що складаються з двох звуків: із приголосного **й** та ще з голосного чистого: **й + а = я, й + у = ю, й + е = є, й + і = ї.**

Ці склáдені звуки завжди зм'якшують приголосну, що по ній стоять.

**Завдання 70.** Спишіть оці слова, але складені голосні пишіть з й, як їх вимовляємо:

Яма — йама, юшка — йушка, яр, моя, юхта; співаю, твоє, синіє; їхав, їжак, твоїми.

**Завдання 71.** Допишіть оці рéчення, — що коли буває.

Жито жнуть літом. Траву косять.... Буряки викопують.... По школах учитись починають.... На санях їздять.... Найкоротший день буває.... Садки розцвітають.... Жито сіють...., а овес.... Найкоротша ніч буває...., а найдовша....

## 23. Букви *є* та *ї*.

Перебéндя старий, сліпий,
Хто його не зна*є*?
Він усюди вéшта*є*ться
Та на кобзі гра*є*.
А хто гра*є*, того знають
І дякують люди.
Він *ї*м тугу розганя*є*,
Хоч сам світом нудить.

*Т. Шевченко.*

Думи мо*ї*, думи мо*ї*, лихо мені з вами. Зажурилась Укра*ї*на, така *ї*ї доля. Сонце в останн*є* землі усміха*є*ться і тихо за гори далекі хова*є*ться. Хто не в пору сі*є*, той не часто ві*є*. Не все те ма*є*мо, про що гада*є*мо. Роз'*ї*здився, б'*є*ться, в'*є*ться.

Як вимовляємо *є* та *ї* на початку слова чи в слові по голоснім? Скажіть по п'ять слів, щоб починалися з *є* або *ї*. З яких двох звуків складається *є*, *ї*? Буков *є*, *ї* вживано ще на початку нашої письменности в XI віці як є, ї, з них і повстали наші теперішні форми.

**Букви *є* та *ї* пишемо на початку слова або в серéдині за голосним звуком:** *є*диний, *є*вáнгелія, *ї*хав, *ї*жак, спі*є*ш, Укра*ї*на.

**Завдання 72.** Спишіть оцього вірша і підкресліть букву *є*.

*Кобзар.*

*Вітер віє, повіває,*
*По полю гуляє.*
*На могилі кобзар сидить*
*Та на кобзі грає.*
*Кругом його степ, як море*
*Широке, синіє.*
*За могилою могила,*
*А там тільки мріє.*

*Т. Шевченко (1814 — 1861).*

**Завдання 73.** Спишіть оцього віршика й підкресліть букву *ї*.

*Любіть Україну!*

*Свою Україну любіть,*
*Любіть її во врем'я люте,*
*В останню, тяжкую минуту,*
*За неї Господа моліть!*

*Т. Шевченко.*

**Завдання 74.** Придумайте й запишіть по 10 слів, що мають *є*, *ї*.

**Завдання 75.** Перепишіть і запам'ятайте оце.

По літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): Єва (Ева), євангелúст (евангелиста), євáнгелія (евангéліє), Євгéн (Евген), Євсéвій (Евзебій), Єгипет (Египет), єпáрхія — місце влади єпископа (епáрхія), єпúскоп (епіскоп), єретúк (ерéтик).

## 24. На початку слова пишемо *і*, а не *и*.

Лиха *і*скра поле спалить, сама щезне. Кінь *і*рже, води не п'є, до-

ріженьку чує. Ой *і*мла, *і*мла по полю лягла.

Пишемо *і*нший, а в різних місцях його вимовляють ще: иньший, гинший, гинчий, енчий і т. ін., як у вас вимовляють? Чи можна писати тільки так, як у нашому селі вимовляють? Що прийнято писати в літературній мові на початку слова — *і* чи *и*? Літературна мова й літературний правопис допомагають усім легче розуміти написане.

**З початку слова, коли не вимовляється *ї*, треба писати *і*, а не *и*:** інший, іскра.

**Завдання 76.** Спишіть оці слова за азбучним порядком другої їх букви, а початкове *і* підкресліть.

Іван, іграшка, ікона, ікра, іду, ім'я, істина, історія, іржа, ідол, ікавка, інший, іскра, індик, інколи, іноді, Ілля.

## 25. Звук *є* зм'якшує ту приголосну, що за нею стоїть.

Рано вранці син*є* море грало. Матерн*є* горе ширше від моря. Коли бідний просить, подай і останн*є*. *Ллєш*, *ллє*, *ллємо*, *ллєте*, вил*лєш*. Життя — жит*тє* — жи*тє*.

Як вимовляється приголосна, коли за нею стоїть *є*? По-літературному прийнято писати й говорити: зілля, життя, насіння, приладдя, питання, а як у вас ці слова вимовляють?

**Звук *є* завжди зм'якшує ту приголосну, що за нею стоїть:** житн*є*, народн*є*, *ллє*.

**Завдання 77.** Спишіть оці речення й підкресліть *є* в словах.

*Тече вода в синє море, та не витікає. Дощ ллє, як із відра. Сонце востаннє землі усміхається. Пильнуй: розіллєш — не збереш.*

Кажіть: „Рідне Слово", „Рідна Мова", а не: рідне, рідня.

**Завдання 78.** Придумайте речення, щоб у них були оці слова: братнє, буднє, весіннє, вечірнє, вчорашнє, давнє, домашнє, дорожнє, житнє, західнє, східнє, літнє.

**Завдання 79.** По-літературному прийнято писати й говорити: пізня, рання, синя, сусідня, хатня, а не: пізна, ранна, сина, сусідна, хатна. Випишіть собі із цілого цього розділу всі слова на *-ня* так: синя, матерня, остання....

## 26. Де писати букви *йо*, *ьо*.

Ма*йо*вий дощ дорожчий за золото. Дожидатимеш долі — не матимеш й *льо*лі. *Йо*го, *йо*му, *Йо*сип, тво*йо*го, мо*йо*го, сво*йо*го, *йо*йкати. Сль*о*зи, *льо*х, *льо*н, бадь*о*рий, *сьо*годні, ць*о*го, всь*о*го, ксь*о*ндз, *дьо*готь, *льо*довий, сь*о*мий, кость*о*л.

Коли треба писати *йо*, коли *ьо*? По-літературному пишемо й вимовляємо: сьомий, льоду, льон, всього, цього, сьогодні, — як у вас вимовляють ці слова? Чи скрізь однаково вимовляють? Чи можна писати тільки так, як у вашому селі вимовляється?

**Буква *йо* пишеться з початку слова, або в середині за голосним звуком:** його, йому, твойого, свойого.

**По приголоснім треба писати *ьо*:** сьогодні, сьомий, льон, льох.

**Завдання 80.** Спишіть оці речення і скрізь підкресліть букви *йо* та *ьо*.

Соловейко в садку тьохка пісню дзвінку. Пішов Йосип на Йордань. Серед ставу заломився на тонкім льоду. Як буде доля, то буде й льоля. Багатий на лати та на дрібні сльози. Льохи твої розкопують. Всього надбали. Працюй удвоє: сьогодні спочинемо.

**Завдання 81.** Полінійте отак свого зшитка і напишіть на кожний рядок по 10 слів.

| Треба писати *йо*. | | Треба писати *ьо*. |
|---|---|---|
| З початку слова | По голосній | По приголосній |
| *Йосип* | *Гайовий* | *Льон* |

**Завдання 82.** Перепишіть і запам'ятайте оце:

По-літературному треба ось так говорити й писати, а не так, як у дужках (): Сльоза (слеза), льон (лен), сьогодні (сегодня), сьомий (семий), льодовий (ледовий), лідльоду (леду), дьоготь (деготь), гайовий (гаєвий), свойого-мойого-твойого (своєго, твоєго, моєго),

всього (всего), його (єго), до нього (до него), цього (сего), всьому (всему), йому (єму), цьому (сему).

## 27. Апостроф ’ по звуках *б, п, в, м, ф, р.*

Верба б’є, не я б’ю. Набрався реп’яхів. П’є п’яни́ця, п’є та сім’ю свою б’є. Пов’язали в’ялу м’яту. П’ята, п’ять, голуб’ята, Дем’ян, м’який, м’ясо, в’ється, в’ються, ф’ю-ф’ю, ф’юкати. Не маю довір’я до цього пір’я. На наше подвір’я набігло звір’я. Б’є = б-є, бъє, бьє, бє. Бьє, бъє, бє, здоровьє, здоровъє, здоровє.

Для чого ставимо апо́строфа чи пере́тинку по губних звуках? По яких тільки звуках ставимо апо́строфа? Перед якими тільки голосними це буває?

Вдавнину апо́строфа звали **паєрком** і ставили його над приголосною замість ъ чи ь: Демьянъ або Демянъ. В українськім письмі апо́строфа затвердив найбільше письменник Борис Грінче́нко.

## Від Редакції й Адміністрації.

**„Фонд Рідної Мови“.** Дбаючи про належний розвиток української літературної мови, як головної ділянки рідної культури, зложили на „Фонд Рідної Мови“: Нестор Павельчак 18.65 зл., М. Д. Мороз 5.30 зл., М. Масевко 2 зл., Учит. М Дацюк 1 зл., В. Несторович 0.50 зл. і о. М. Березюк 0.50 зл. А разом — 27.95 зл.

Усім цим Добродіям Рідної Мови Редакція складає свою сердечну подяку. Тільки при щедрій однодушній допомозі на „Фонд Рідної Мови“ широкого нашого громадянства та наших інституцій зможемо створити авторитетний центр для вивчення рідної мови. Продовження цього списку подамо в дальшому числі.

**„Бібліотека Рідної Мови“**, науково-популярний квартальник, видає Проф. Др. Іван Огієнко. Виходить 4 книжки річно, містить більші праці, головно підручники й словники для вивчення української літературної мови. Річна передплата за числа 1—4: в краю 3 зл.; за границею: в Европі 5 зл. (або їх рівновартість іншою валютою: 20 корон чеських, 100 леїв румунських, 17 франк. французьких, 3 марки нім., 40 динарів серб.); в Америці 1 доляр. Уже вийшли: ч. 1: Вчімося рідної мови, 24 ст.; ч. 2: „Рідне Писання ч. І: Український правопис і основи літературної мови“, 146 ст. Незабаром виходить ч. 3—4: „Словник місцевих слів, у літературній мові не вживаних“. Редакція й Адміністрація: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10, чекове конто ПКО. 27110.

**„Рідне Писання“**, ч. І: Український правопис і основи літературної мови, 146 ст. Підручна книжка для школи, а також для вжитку широкого громадянства. Вийшла, як 2-ге число „Бібліотеки Рідної Мови“ й розіслана всім Передплатникам „Рідної Мови“. **Осіб, що не прислали за неї 1 зл., просимо зробити це якнайскоріш.** Усіх Прихильників Рідної Мови просимо ширити цю книжку поміж нашим громадянством. Виписувати її можна від Адміністрації „Рідної Мови“ або від усіх книгарень. Ціна книжки з пересилкою: в краю 1 зл., за границею: в Европі 1·50 зл. (6 корон чеських, 30 леїв румунських, 5 фр. французьких, 1 марка німецьк), в Америці 30 центів. Оправлена в англійське полотно з золотим тисненням — на 50% дорожче.

**Оправа на „Рідну Мову“** на 1933 р. вся випродана. Просимо не замовляти.

**Містерії з „Рідною Мовою“.** Бондарчук Софрон, Здолбунове; скаржитесь, що не одержуєте „РМ“; всі післані Вам числа вернулися з написом: Adresat odmówił przyjęcia. — Теод. Ґоґоц, Борислав; післане Вам ч 5. вернулося з написом: Adresat nie przyjmuje; заплатили по червень.

**Нові книжки, надіслані до Редакції:** Юрій Липа: Козаки в Московії, роман із XVII-го ст., 1934 р., мистецька окладинка, 240 ст. 3·75 зл.; склад у Книгарні Наук. Т-ва, Львів, Rynek 10. — Симфонія или Алфавитный Указатель к Священному Писанію, Вернигероде, 1925 р., ст 1276 у два стовпці. — „Македонски Преглед“ кн. 1 т. IX, 1934, 177 ст. — Видавництво „Світ Дитини“: А. Лотоцький: Історичні оповідання, 60 с., Перша проща 60 с., О. Чмелик: Віршована Азбука 50 с.; Т. Дончак: Казка про дивного змія 50 с.; Б. З.: Емігранти 20 с.; Браття Ґрім: Казки 60 с.

 — Адреса »Рідної Мови«: Warszawa, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1·60 зл.; за границею в Европі 9 зл., в Америці 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають »Рідну Мову« від 1. числа. Річник І (без 2 і 3 чисел) 5 зл.

Відповідальний Редактор *Л. Гримало-Сідлецький.* Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.